

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

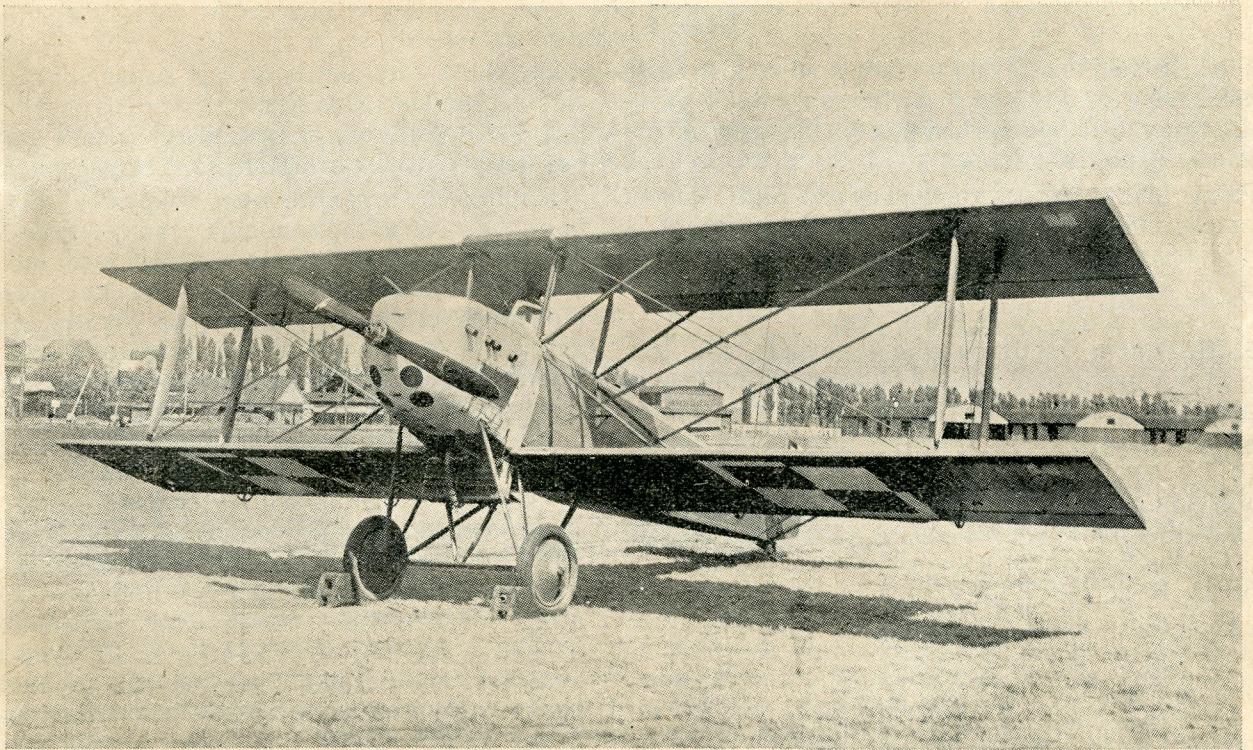
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІХ. Річник

ЧИСЛО 11.

ЛИСТОПАД

1937

Український літак на військовій летовищі в Краснім.

На шлях янтарний з дубів лист паде...

На шлях янтарний з дубів лист паде
І дзвоном туги б'ють вітри з дібров...
І хтось там в сірій мряці знов іде —
І хтось чарівну казку шепче знов.

Чарівну казку ще недавніх днів...
Про рейд когорт і гул спіжових гірл,
Про злоту куряву, що йшла з степів
У громах пісні в соняшний простір.

І в мертвім листю знову щось шумить,
! над полями десь гуде псалом —
І знов крізь хмари сонце і блакить
Паде вогнем на хрест і на шолом!..

Паде вогнем цілющим і палким —
У збройній тіні устають з могил;
І знов ідуть у панцирях полки
І шлях дуднить і поле криє пил.

І йдуть вони, мов буря весняна
І вся земля п'яніє від утіх —
Дуднить їх крок по прадідніх ланах
І сурмлять їм тримбіти золоті...

Із записок сімнацятьлітньої

(Продовження записок поміщених в Л. Ч. К. ч. XI. 1936 р.)

Написала: В. Литвинська.

4. XI. Понеділок. З дня 3—4. в ночі о год. 12.30 сильна перестрілка коло нас, крики, зойки ранених, стріли з машинових крісів не умовкають, так хвилями ясно, як в день.

Рано довідуємося, що церкву св. Юра заняли польські відділи і бачимо на горі коло Хреста їх національний прапор. Всі шиби потовчені, бідний наш коханий Юр.

Сьогодні знову була у нас ревізія.

5. XI. В ночі боротьба триває далі, але десь нижче від нас. Коло год. 11-ої рано ми побачили в дорозі від вул. Шептицьких польських вояків з крісами, які зачали кричати, „замикаць окна“. Оля Л. відбігла від вікна, в тій секунді паде стріл. Ми втікли до передпокою, тоді упав другий стріл. За хвилину прийшла ревізія до кам'яниці. Ох! Боже! Стрілянина триває далі.

6. XI. Вода сьогодні замкнена, можна дістати аж на вул. Каспра Бочковського, з криниці. Коло год. 11—12-ої приніс якийсь легіоніст карточку до мене від хор. Ліс., який був у школі Конарського, як парламентарист. В карточці, лише кілька слів „здоров і може незабаром побачимося“. Ох! Влодзю, Ви і не думали, яку радість нам всім справили — піднесли в нас духа, якого ми майже втратили — розпука нас огортала і в таку важку хвилину приходиться вістка від наших, — доки жити буду, ця хвилинка лишиться в моїй пам'яті. Очікуємо Вас!

8. XI. Сьогодні знову була вістка від хор. Ліс.

Пополудні зачали наші артилерійський вогонь, кажуть, що з Високого Замку. Як дивні вражіння переживаємо, знаючи, що це наші стріляють. Не менше від нас і вони переживають, бо певно не один з них має по цій стороні своїх найдорожчих, на яких звернені дула їхніх гармат і крісів.

10. XI. Вже покинула я плач і зневіру, не сиджу вже даром. Не сльоз нам треба тепер, потрібуємо рук, які неслиб поміч тим, котрі більше терплять від нас, бо терплять фізично і морально.

Марійка К. втягнула мене в кружок своїх знайомих і хоча я наймолодша з них, також до чогось придумаюся. Я її дуже вдячна за те, що можу брати участь в ношенню харчів і всяких річей першої потреби нашим раненим на техніку, де вони лежать. Є їх тут багато ще з австрійської армії. Вони дуже бідні, бо сестрички Червоного Хреста доглядають краще лише своїх. Всякі потрібні річі випрошуємо між знайомими. У Марійки також варять у хаті. По цій стороні „фронту“, де ми мешкаємо, зачав виходити часопис „Побудка“. З цього часопису я довідалась, що хор. К. в полоні при вул. Хоцімській, де міститься польська жандармерія. Я постановила з ним побачитися, може йому і товаришам у чім поможу. По довгих стараннях я дістала дозвіл. Хор. К. це була перша знайома людина, яка стрінула мене 1. листопада певна себе, яка мене інформувала тоді, що прийшов Ясний День для нас. А сьогодні? Серед яких змінених обставин стрічаємося? Також перше знакове обличчя — у полоні. Зрадив дуже, просив, щоб купити йому дещо. Гроші передав, просив книжок до читання.

11. XI. Купила я річі, потрібні хор. К., ідемо до них з Олею Л. на вул. Тереси. Нараз голосний пронизливий свист розтинає повітря і над нашими головами вибухає шрапнеля. Ми були коло брами і кинулися до кам'яниці. Лише в обцас від мого черевика вцілила кулька.

Наші розпочали сьогодні сильний артилерійський вогонь, кажуть, що з Високого Замку і Личакова. Такої днини, як нинішня, ми не бачили.

Ціле небо над Львовом покривається біленькими хмарками, які розприскуються і падають залізними краплинами на голови противника, а нехотячи зачіпають наші. Віднесли ми хор. К. річі, трохи побалакали та потішилися.

13. XI. Сьогодні довідалася я, що деякі пані, які ходили на техніку, арештовані. Підозрюють нас, що носимо зброю нашим раненим. По переслуханням випустили їх.

Нині не могла я дістатися на вул. Хоцімську. Дуже бють наші в ту околицю. Хор. К. передав мені до хати карточку через якогось легіоніста, що по нашій візиті зробили у нього докладну ревізію.

16. XI. Ми вже так призвичаїлись до вистрелів, що не боїмося і кожного дня ходимо на техніку. Наших перенесли на ту сторону, звідки наші стріляють. По одним поцілі нашої гранати ми мали вражіння, що ціла техніка валиться. Сьогодні бачила я несамовиту картину. Смерком виходимо з техніки, Марійка пішла головним входом, а я через браму, яка виходить в сторону вул. Захаревича. Коли я опинилася у чотирикутнику подвір'я, бачу під одною стінсю стоїть кільканацять ношей, а на них рядами лежать тіла померших, цілі понакривані, лише видно десятки голих, білих п'ят. Я задержалась. Я ще ніколи не бачила мертвої людини.

— Чи є тут і наші теперішні вояки між Вами — прийшло мені до голови. — Хто Ви? За що боролися і терпіли? Хто скоротив жажду життя Вашого? — Мене огорнув жах. Я оглянулась. Я була сама поміж ними. Я скоро вибігла на город техніки і побачила там викопану глибоку спільну могилу.

Я прийшла до хати дуже поденервована. Заєдно маю перед очима босі, білі стопи.

18. XI. Маємо два дні перемиря — замовкли постріли. Нема ніяких вісток від наших, — годі так жити! Рішаємось з товаришкою перейти на нашу сторону. Через вул. Вроневських ми дісталися на Цитаделю і тут стрінули знакового четаря. Цей згодився перепровадити нас до наших, а якщо схочемо вернути, мусимо бути в означеній годині назад, то він нас знову перепровадить.

Коли ми знайшлися на нашій території, свобідніше відітхнули, почули, що нова сила вливається у нас. Тут між своїми інакший дух. Не зважаючи на такі довгі бої і скрутні обставини, ніхто надії не тратить. Стрінули ми багато знакомих. Вернулися дуже підбадьорені.

20. XI. Чогось мені дуже важко — наші на техніці приходять до здоров'я — але всі дуже пригноблені.

22. XI. Наші покинули Львів.

24. XI. Не можу взяти за перо, щоб дальше писати. Життя у Львові вертається до нормального бігу. Місто залюднюється, мешканці оглядають шкоди заподіяні боротьбою. В хаті говорять, що на днях певно і наука зачнеться по школах! Випрошу у батька, що буду вчитися приватно.

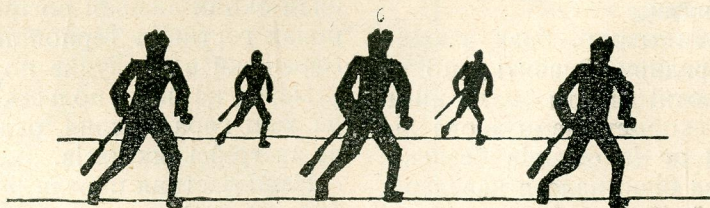
Сьогодні дістала я лист від хор. К. Подаю уривок: „Тюрма, дня 24. листопада 1918. Я вже на Баторого в тюрмі. Вашої помочі дуже потребую! Як можете сьогодні, прийдіть до мене, знаходжусь в келії ч. 21. Грошей маю доволі, а від вчора рано я нічого ще не їв, — як можете, купіть дещо в місті... Тут упадаю зовсім на дусі!“...

Я пішла негайно і по довгих трудах дістала дозвіл бачитися з ним. Змінився дуже за тих кілька днів! Богато їх там сидить! Перший раз я бачила тюремні келії. Дивно стало мені на душі, коли замкнулися за мною двері і ключник обернув великим ключем замок, а відгомін пішов болючим зойком по коритарах.

27. XI. Сьогодні сказала мені Марійка, що хоче з товаришкою піти до наших. Я також впросилася і Марійка згодилася! Як же радію! Побачимо своїх! Довідаємось про їх пляни і наміри. Може і ми їм придамося. Завтра вечором маємо зійтися, щоб уложити плян.

28. XI. Я не можу собі місця знайти — не діждусь вечора. В хаті зауважили моє поденерввання — не даю відповіді! На дворі сніг! Вечором; мала кімната — трьох визначніших наших громадян і нас три. Світло лямпки паде на їхні зажурені лица і похилені сиві голови. Пливуть слова, які нам глибоко западають у память! Ради досвідчених людей нам придадуться, тож слухаємо уважно! Пращаємось!... — — — На вулиці темно, сніг скрипить під ногами, а нам радісно на душі. Ми умовилися, що рано о год. 8. зійдемося у Марійки. В хаті я мусіла сказати, що завтра ідемо до наших. Батько, як це почув, перелякався. Я запевнювала, що вечором будемо вже в дома.

29. XI. Тішусь — не можу писати. Татко вийшли з хати. Вони певні, що я не піду — але я мушу. Мамці сказала, що їду з Марійкою по провіянті. Дістала 20 австрійських корон. Беру зі собою саночки, — коли вернуся і чи вернусь? Кінець! — Як вернуся, буду писати дальше!

При VII-ій Бригаді УГА

(Докінчення V. частини).

Написав: П. Мисюк, б. пор. УГА.

Похід за відступаючими польськими військами.

Перебувши днів два у Білій Чортківській рушив наш курінь дня 10. червня 1919 через Білий Потік до села Косова. Тут в поготівлі ми заночували. Вночі до того села прибули обози бригади УСС. Мали вони наказ їхати до Ластівців, та не знаючи певно, чи село те вільне від поляків, залишилися в Косові.

Дня 11. червня опустили ми Косів і відійшли на захід. Коло години 14-ої досягнув курінь битий шлях Бучач — Струсів в селі Зелений. На цім шляху стрінули ми цілу валку батарей III-ої бригади, що їхали гостинцем на північ.

Наш курінь заночував в селі Петликівцях. Тут доповнили ми сотні вдруге — одначе далеко більше, як в Білій Чортківській. Боевий стан сильно збільшився. Курінь числив до 700 багнетів. Наші „новобранці“, це були в більшій мірі стрільці, що тому не більше, як тиждень, поприходили з нашого війська до дому. Приходили вони в повнім озброєнні. Для тих, що збрुї не мали, кріси десь знайшлися. Я не годен сьогодні вияснити, звідки ми брали кріси і стріливо, щоби наших „новобранців“ озброїти. Досить того, що десь найкращіший стрілецький виряд одержували. Щоправда, не давали ми ніяких одягів, бо їх не було. Але всі „новобранці“ були в досить можливих одностроях. Ми журилися найбільше про кріси і стріливо. І те звідкись бралось.

Дня 12. червня вирушив курінь з Петликовець гостинцем на північ через Доброполе до Дарахова. Був гарячий день. Сонце сильно пекло. Дорогою курява порохів. Збивало їх військо, коні, вози, обози та батареї, що довжезною валкою їхали за нами.

Наші стрільці хоч гарячо, дорогою співають, щоби лекше у спеці держати крок. Усі у веселім настрою. Найбільше бадьорі були ті, що відбули цілу кампанію вже під Львовом, цілий відворот і відбувають тепер радісний наступ. До таких, завжди веселих належав прим. із сотні скорострілів десятник Михайло Дутка, із Брошнева, Долинського повіту. Він був завжди в гуморі, сам і других у веселости піддержував.

Оттак ідучи, і не стямившись, як 10—15 кілометрів дороги було вже за нами.

Наш курінь, відбуваючи марші, брав завжди сотню скорострілів в середину. Значить, що на переді машерували дві сотні піхоти — за ними сотня скорострілів, а за скорострілами знова дві сотні піхоти. Робили ми це із оглядів безпеки. Ми були все осторожні на бічні налети кавалерії, хоч впродовж цілої нашої війни такі налети кавалерії нам не траплялись.

На чолі куреня їхав завжди курінний командант із адютантом. Їм товаришив звичайно командант сотні скорострілів та один із сотенних командан-

тів, а дуже часто до товариства приїжджав полковий духовник о. Гординський¹⁾. О. Гординський веселої вдачі, любив товариство боєвих старшин і стрільців. Довгою дорогою — маршами оповідали ми собі різні історії та вели бесіди на різні теми. В полку був такий забобон, що зле буде поводитися тому куреневі, котрому товаришить отець курат. Він знав про те. Та у нашому товаристві він був завжди мило виджений і радо між нами чувся. Був відважний. Бувало, йде з куренем у боєву лінію. Трохи недовиджував, тому завжди держався курінного адютанта або команданта.

Ми йшли на північ у сторону Дарахова тому, що мали загородити дорогу полякам, які відступали з Тереховлі. Та з Дарахова повернули ми знову на захід і заночували в селі Салинах.

Дня 13. червня перейшли ми в Золотниках ріку Стрипу. Відпочиваючи хвилину в Золотниках, стрінули ми якийсь курінь нашого війська із сільською музикою. Говорили тоді, що той курінь ввійшовши до котрогось села, натрапив на весілля і ціле брацтво, що там бавилося, крім молодих — враз з музикою забрали до куреня. Нашим стрільцям це дуже подобалося — і нераз згадували вони, коли входили до села, чи не наткнуться на весілля, щоби музик до сотні дістати. Та нам це не траплялось.

Частина наша помашерувала дальше на північ через села Антонівку, Золоту Слободу під село Плотичі, що на шляху Бережани — Тернопіль. Ми мали йти дальше на північ під село Будилів. Була вістка, що там поляки ставлять нашим опір. Та перед самим вечором наказ змінено в той спосіб, що ми завернули на захід, у напрямі Бережан.

НА БЕРЕЖАНИ.

Ми заночували в селі Геленкові, а на другий день рушили, через Дубще під село Шибалин. Шибалин досягнули ми десь коло години 16-ої.

Село Шибалин лежить над річкою Ценівкою, що пливе із півночі через те село, попід Лисоню на полудне і впадає коло Потутор до Золотої Липи. Поляки осадовились на правім березі Ценівки — в давніх австрійських окопах. Ми заняли окопи давньої російської армії по обох сторонах гостинця Тернопіль — Бережани, від села Баранівки на полудне поза Шибалин.

Перед нами на польськім боці ліс — а дальше на ліво гора Лисоня, ославлена боями Усусувів за австрійських часів.

Наші частини повели розвідку. Ще того самого дня під вечір почали ми наступ — одначе він не повівся. Поляки поставили сильніший опір. Ми понесли втрати. Із сотні скорострілів було кілька

¹⁾ Помер на тиф на Україні.

убитих та раних. Втрати в убитих і раних мали й наші сотні. Та головне, що після того наступу бадьорий настрій у нашого стрілецтва притупів. Перший неуспіх у наступі заломив душевно стрільців.

Пізніше показалось, що з фронту наступати на Бережани — було недобре. За великі були втрати.

Нам приказано наступи удавати — маркувати. Так ми і робили. Головний наступ мали робити зправа Усусуси.

До нас, до місця постою команди куреня, — а було це під містком на головному гостинці під Шибалином, яких 100 кроків від окопів, що займала наша розстрільна, прибули курінні команданти бригади У. С. С. сотники Білінкевич і Староселець, щоби зорієнтуватися в терені.

Бої під Бережанами розгорілись на добре. Стрілянина не уставала. Наші гармати були також чинні. Особливо завзяті бої вели У. С. С. на право від нас. Також на полудне від нашого куреня йшли бої.

Старшини і стрільці калуського повіту на військовій еміґрації в Чехословаччині, Йозефів 1922. Чет. Дмитро Турій, пор. Василь Коритовський, от. Михайло Дибуляк, пор. Петро Мигович, чет. Іван Хандрицький, пхор. Василь Кузьмик, пор. Василь Миндюк.

Наш курінь наступи маркував, щоби тим способом відтягнути і придержати польські сили та ослабити поляків на других позиціях. Це нам удавалося, бо проти нас було їхнього війська досить багато. Весь ліс, що був перед нами, був сильно обсаджений. Також горбочки по обох сторонах дороги Шибалин - Бережани обсажені були сильно.

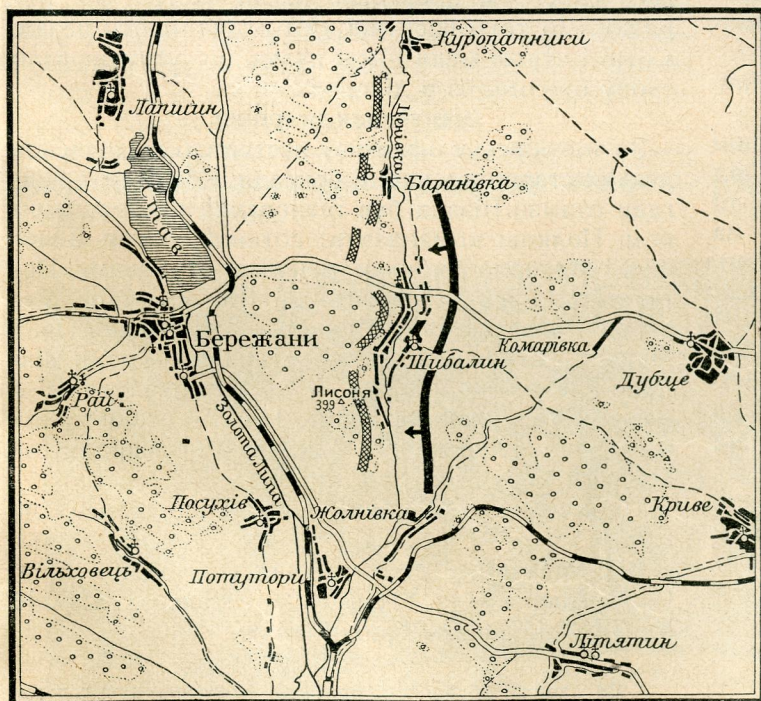
Одного разу під вечір на цих горбках зробилась з нічого стрілянина. Під вечір над річкою Ценівкою повстали мряки. Вітрець поніс мряки на польську сторону і вкрив горбочки. Поляки настрашились, що ми робимо наступ — і почали сильну стрілянину. З того ми переконались, що по польським боці є сили поважні.

Підчас одного нашого наступу поляг в боях за Бережани командант одної із сотень I-го куреня нашого полку, четар Свідрик. Бл. п. четар Свідрик був високого росту, літ около 23 — все бадьорий. Віддав життя за найвищий ідеал нації.

В ночі з 20. на 21. червня залишили поляки свої позиції.

Ранком рушив наш курінь на Бережани, одначе до міста не доходив. Ми дістали наказ йти шляхом на північ до Поморян. Туди прямував цілий полк, зглядно бригада.

Командант куреня сот. Бачинський довідався, що на стації в Бережанах залишили поляки цілий потяг товарів. В його товаристві поїхав я туди. На двірці стояв цілий потяг. Оглядаємо вагони, — а там стріливо до австрійських скорострільів, ва-

Мірило 1:150.000 0 1 2 3 4 5 км

↑ українські сили ▨ польські сили
Фронт наступу У. Г. А. на Бережани.

гони з французькими черевиками, рижом, консервами і іншим добром. Ми набрали на вози муніції і черевиків. По харчеві продукти зголосився полковий провіантовий.

Черевиками не могли наші стрільці потішитись, бо були за малі. Французи мають малі ноги. Всі черевики були 40 числа, — а це на пересічного нашого стрільця за мале число. Для нашого стрілецтва мусіло бути найменше 42 число. А таких не було.

Та найважливіше із добичі, була муніція. Ми засобилися в неї і нам не бракувало її через цілий час існування Української Галицької Армії.

Дальші події.

Около год. 9-ої рушили ми в складі цілого полку, битим гостинцем — лівою стороною Золотої Липи на північ, через села Дрищів, Урмань, Розгадів, до містечка Поморяни. Була сильна спека. Дорогою їхали обози, артилерія та збивали порохи, які утруднювали віддих машеруючим.

По дорозі під полудне переходили ми біля Золотої Липи. Наказано короткий відпочинок і видано дозвіл куреневі купатися. Була добра нагода стрільцям вимитися.

Ночували ми в Поморянах. На другий день ранком одержав я наказ відійти з двома сотнями піхоти і півсотнею скорострілів до села Коропця, обсадити там лівий беріг Золотої Липи і вести розвідку на захід і північ від того села. Я виконав це завдання і ствердив, що поляки є у відвороті. Під полудне прийшли до нас частини I-го нашого куреня із сотником Бравном. Усі ми разом помашерували дорогами, з початку на захід, опісля на північ, до села Ремезівці. Там ми заночували.

Дня 23. червня рушили ми на захід до села Жукова. Звідси повели ми розвідку і ствердили, що поляки знаходяться в Жашкові та обсадили правий беріг Золотої Липи в тому селі та у Вишнівчику, в давних австрійських окопах.

Наші частини обсадили лівий беріг Зол. Липи.

Дня 24. червня почалися наші наступи.

Наш курінь розвинувся в розстрільну в долині ріки Золотої Липи у Вишнівчику, лівим крилом від половини села на північ. Це було коло год. 7-ої рано. Ми підійшли під польські становища, на яких 70 кроків. Поляків з окопів майже не видно. Лиш шапки виставали понад рови. Стріляли сильно.

Наша розстрільна від польського огню мусіла впасти долів поміж трави і бараболища. Не помагала команда вперед. Я зачав підганяти стрільців вперед і переходити здовж розстрільної. Рушивши трьох з місця, почув я, що моя ліва рука мокра. Я глянув на неї і побачив кров. Я був ранений. В котрому місці пострілена була рука, я в першій мменті не чув.

Я відступився взад. Оглядаюсь, а за мною, розстрільна. Я зупинився і не дозволив іти ні кроку даліше взад. Коло мене зявився якийсь наш старшина (здається четар Петро Мандзик), під якого проводом почався наступ другим наворотом.

По дорозі на перевязочний пункт, що був за Вишнівчиком, стрівув я на горбі під лісом оперативний штаб бригади. Були там отаман Бізанц,

пор. Модрицький і ще кількох старшин. Вони обсервували звіттам наш наступ. Я відійшов до обозу. Команду сотні скорострілів віддав я четареві Оберлендерові, що щойно прибув до сотні.

В команді бригади в якомусь селі познакомився я з пор. Ярославом Пастернаком. Він, як муніційний референт, провадив точний денник воєнних подій VII. бригади.

Я стратив звязок із сотнею скорострілів і куренем.

З бригадним обозом, котрим командував пор. Северин Байгерт, відбув я другий відворот УГА, не знаючи, що робилося із куренем в часі відступу.

По трьох тижнях загоїлась мені рука і я вернувся на кілька днів перед переходом нашої Армії за Збруч, до сотні.

Реорганізація частин УГА.

Ця реорганізація торкалася у нашій бригаді переіменування полків, куренів і сотень.

В нашій бригаді дотепер були два полки піхоти: 1-ий і 2-ий полк. Десь на початку липня назви полків переіменовано. І так 1-ий полк одержав назву: „13 полк піхоти“, а 2-ий полк одержав назву „14 полк піхоти“.

В дотеперішнім 2-ім полку курені мали назву: I-ший, XXIII-тий і курінь пор. Льонгіна Комарівського. Від тепер назви куренів були: I-ий курінь дістав назву I-ий курінь, XXIII-ий курінь, назву II-ий курінь — а курінь пор. Комарівського, назву III-ий курінь.

Сотні, що мали різні назви, переіменовано порядковим числом від 1—12. В кожному курені було 4 сотні піхоти і одна сотня скорострілів. В I-ім курені були сотні числами від 1—4, в II-ім курені числами від 5—8, а в III-ім курені числами від 9—12. Цим способом приведено назви частин до порядку. До того часу під тим оглядом був нелад. Сотні і курені мали різні назви, що утруднювало скору орієнтацію в діланнях.

Іменування старшин.

За чортківську офензиву наступило відзначення деяких старшин з нашої бригади. Командант бригади отаман Бізанц був іменований підполковником. Полкові команданти: сотники Роман Волощук і Михайло Дибуляк іменовані отаманами. Поручники: Василь Бачинський, Віктор Бразн, Северин Рибачевський, Михайло Ліщинський, Іван Медвідь, Степан Когут — сотниками. Трохи пізніше іменовано кількох четарів поручниками, а кількох хорунжих четарями. Із сотні скорострілів іменовано бунчужного Михайла Романишина — воєнним хорунжим.

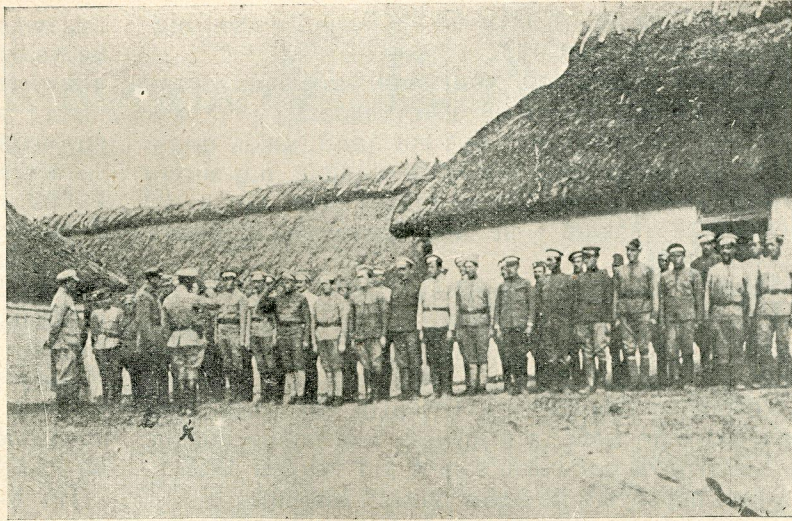
Піднесення підстаршин до вищого степеня не було.

Від Редакції. Друга частина споминів б. пор. П. Миговича п. з. „При VII. бригаді на Великій Україні“ появиться трохи пізніше.

¹ До давних друзів VII. бригади! Кінчаючи жмут пережитих хвилин підчас визвольних наших змагань, прошу отсею дорогою всіх, що враз зі мною ці хвилини при VII. бригаді переживали, доповнити дії, справили евентуальні неточности та переслати їх до Редакції „Червоної Калини“.

Моє пояснення до споминів про VII. Бригаду пор. Миговича

Написав: *Карло Стацишин*, б. пор. УГА.

Звіт у VI. Равській Бригаді. x Кмднт Бригади ст. Ю. Головінський. Волчинці на Україні, серпень 1919 р.

Колишній пор. У. Г. А. Мигович пише в „Літописі Червоної Калини” спомини під заг. „При VII. бригаді” і подає там дещо неточно. І так: В ч. 6. є знімка штабу бригади з командантами батерій і куренів. Прошу справити похибки у підписі так, як це подаю нижче. Отже зліва починаючи, стоять: 1. пор. Руцький чи Рутський, начальник булави, 2. чет. Федак, адютант отамана, 3. чет. Тибінка, з булави бригади, 4. нише сот. Волощук, кмд полку, 5. вище пор. Сорохан, кмднт батерії гавбіц, 6. пор. Медвідь, кмднт батерії гавбіц, 7. сот. Ананія Степанів, кмднт куреня, 8. отаман А. Бізанц, кмднт бригади, 9. сот. Д-р Вол. Геринович, кмднт запасної сотні Щирець, 10. сотн. Кречковський, кмднт легкої батерії, 11. пор. Левицький, кмднт куреня, 12. пор. Олексій, кмднт легкої батерії, 13. пор. К. Стацишин, кмднт куреня, 14. пор. Мар, кмднт куреня, 15. пор. Рибачевський, кмднт куреня. Знімка зроблена в березні 1919 р. в с. Містки, льв. повіту при нагоді провірки боездатності XXIV. куреня.

На знімку нема: сот. Дибуляка, кмднт полку, пор. Чарнецького, кмднт куреня, пор. Модрицького і чет. Тофана.

Це є штаб бригади в комплекті з командантами куренів і батерій.

На стор. 7. ч. 7—8 за 1937 р. подає пор. Мигович, що „кмднт куреня К. Стацишин приказав мені, щоби я задержався з броневиком коло будки”.

Для вірності історії подаю до того слідує: Броневи́к задержався сам коло будки, бо привіз кільчастий дріт, що скидали його стрільці якраз коло будки недалеко місця, де вправляла одна сотня XXIV. куреня. При тій нагоді я просив хорунжого з броневика, щоб він наставив і спрямував скоростріли на місце, де вправляла сотня, бо я маю її роззброїти. Правдоподібно не піде воно так легко і тому я порозумівся з хорунжим, що сам сидів при скорострілі, в той спосіб, що на даний мій умовлений знак дасть коротку серію понад голови, а колиб це був збройний опір, то поступить відповідно до ситуації.

Курінний скоростріл, що скрився був з боку за будкою, обслуговував сам хор. Паска. Подібний приказ одержав він від мене також. Хор. Пасці міг я дати приказ, бо він був командантом скорострільної сотні XXIV. куреня, а броневикові я та-

Старшини 5-ої Сок. Бригади, пізнішого 2-го кавалерійського полку. Знімка 9. жовтня 1920. року. Від ліва до права:

1. Чет. Василь Фарина, чет. Мих. Тимошек, хор. Осип Глодзінський, чет. Іван Голик, ... чет. Созанський, підх. С. Юрчук, чет. Пашківський, підх. Свистун.

2. Чет. М. Лашук, хор. О. Грицьків, чет. Ст. Возняк, чет. Ів. Лапчук, хор. Юл. Антоневич, хор. М. Караван, чет. В. Серета, підх. Новосад, чет. В. Зелений.

3. Чет. Ст. Пришляк, чет. Дан. Стадницький, чет. В. Ямолук, чет. Аль. Козак, пор. В. Манько, пор. В. Сак, пор. Юст. Бурбела, сот. Із. Цапьяк, пор. В. Дикий, чет. В. Го-

ловка, пор. Т. Дацюк, чет. Ів. Сокіл, пор. Павло Лах. 4. Пор. П. Гнатьок, пор. Каз. Тріска, пор. Ів. Дедик, чет. Р. Трешневський, чет. Я. Галушак, оден чура, хор. Джуман.

кого приказу не міг дати, бо він безпосередно підлягав команді бригади.

Дальше подає пор. Мигович, що одна сотня з того куреня чогось збунтувалась.

Хтось, хто не знає добре тої події, мігби подумати про мене, що я був кровожадний, що життя стрільців не грало в мене ніякої ролі, що я міг поступити інакше і не допустити до пролиття крові і т. п.

Коли я перебрав команду XXIV. куреня, то представлявся він морально і під оглядом дисципліни фатально. Я знав про те і тому взяв зі собою за згодою бригади мою давню 7. сотню, з котрою я був зжився. Стрільці тої сотні були привязані до мене, а я до них мав повне довіря. Командантом тої сотні був я від грудня 1918 р. і з нею перебував я не один світлий момент.

З хвилиною, коли я перебрав команду куреня, командантом сотні став четар Вец, який думав лиш про те, якби то дістатися до шпиталю. Взагалі старшини куреня були мало енергійні, не інтересувались стрілецтвом. Одинок скорострільна сотня під командою хор. Паски була на своєму місці і до скорострільчиків мав я повне довіря. По сотнях ширилась большевицька агітація, а находила вона добрий ґрунт, бо сотні крім 7-мої були майже босі. При повній інерції чет. Веца агітація доходила вже і до 7. сотні.

Я заспокоював людей, як міг, потішав їх обіцянками, при чім дуже помагав мені хор. Паска, але обува з бригади не приходила.

Це використовували агітатори і зивали до непослуху і до бунту.

Одна сотня заєдно робила службу на заставах коло хутора Королівка з двома скорострілами, а решта куреня приспособляла стрілецькі рови і робила засіки. По денній праці йшли сотні до села на ніч відпочивати, але одна сотня все була в контакті з ворогом через свої стежі і застави. Постій тої сотні (2 чети з командантом сотні) був хутір Королівка. Коли менше було роботи коло стрілецьких ровів, то сотні робили вправи або облатувались.

З початком квітня (дат не пригадую, бо не провадив записника) доносить мені кмдт сотні з Королівки, що його сотня не хоче його слухати і відмовилась виконати приказ. Приказ був окопатись перед лісом, щоб мати його за собою.

Я прибув негайно особисто до сотні і вона заявила мені, що окопається, але за лісом а не перед ним і хоче мати рови близько хати, щоб могли там заходити і погритись.

Я обяснив їм, що ліпше мати перед собою вільне поле як ліс. Сотня не схотіла повинуватись і моему приказові, бо вони є голі й босі, а „зрештою тепер є республіка і ми старшини маємо їх слухати а не вони нас”. Я порозумівся з командою бригади і вона дала приказ сотню роззброїти і відставити під ескортою до Щирця.

Збунтовану сотню змінила 7. сотня. Зараз на другий день, а було це 6. квітня, як подає пор. Мигович, — я зарядив вправи для збунтованої сотні, бо була гарна сонішна погода. Вправи від-

бувались коло будки, де броневик складав (вивантажував) привезений нам дріт. На час відпочинку сотня складає кріси в „кізли”. Те саме робила і збунтована сотня. По зложенні крісів приготований до того відділ певних стрільців мав сотню оточити і відставити до команди бригади. Робив я це так, щоб сотня не знала про що йде. З броневика вивантажувано дріт, а рівночасно хор. наладував скоростріл.

Хор. Паска також вправляв і щось пояснював стрільцям коло одного скорострілу, а рівночасно також затягнув гурт (наладував скоростріл). Я приказав наставити скоростріли, бо був майже певний, що зайде щось дуже важне, бо сотня готова там нас старшин повбивати, хоч вона не знала про те, що має бути роззброєна.

По майже годинних вправах командант сотні дав приказ зложити кріси в „кізли”. З великою неохотою і огляданнямся один на другого зложили кріси. Кмдт сотні здається пор. Гуглевич не дуже то енергійно вимавляв слова команди „два кроки взад руш” і тому вони не виконали команди. Мені здавалось, що мене скорше послухають, коли ще до того скажу їм про наслідки не виконання приказів.

Я відібрав команду над сотнею і перед виданням дальшої команди (приказу) я хотів їм сказати пару слів. Я вказав на броневик і сказав, що в разі не виконання приказу дам негайно приказ скорострілам дати до них серію. Я ще не скінчив моїх слів, як кількох з правого крила виступили з ряду і хапали за кріси. Я подав умовлений знак і заграли обидва скоростріли. Ціла сотня впала на землю. Я пішов між них і сказав „встати”. Аж тоді сказали прізвище агітатора, а був ним один старший десятник, що робив службу в селі (на вправах його не було). Негайно післав я стежу в село його відшукати, бо він десь скрився. Здається, що вбитих було всього 3, а ранених коло 15, але я собі не пригадую.

Пізніше оповідав мені хор. Паска, що він дав серію понад голови, тому здається обійшлося без більших жертв. Згаданого агітатора припровадили на мою квартиру. Я його негайно „здеградував”, здер йому відзнаки ст. десятника, обернув кавалер. кріс і кольбою дав я йому багато ударів по цілім тілі. Я був тоді майже збожеволів, що через одного лайдака стільки крові полялось. Цілу ніч я не спав, а рано я встав сивий.

За кілька днів зіхав до куреня полевий суд зі Стрия. По переведенні розправи суд видав про мене опінію, що я інакше не міг поступити. Сотню розділено по інших куренях бригади, а бунтовщики дістали лиш по кілька місяців. Ст. десятник засуджений був на півтора року. Кара їм дарувалась, якщо будуть дальше примірно поводитись. Такі лагідні присуди (що в Австрії карано їх смертю) не причинювались до піднесення дисципліни. Ранені з того бунту оповідали про мене в Стрию, що вони хотіли наступати на один ворожий хутір, а я їм не дав і за те так тяжко їх покарав. Згадана подія причинилась сильно до піднесення дисципліни в бригаді.

Летунський відділ У. Г. А.

Написав: сот. *Петро Франко*, б. ком. лет. від. УГА.

(Докінчення)

Організація летунських сил мені вповні вдалася. В найкоротшім часі знайдено летовище, літаки, двигуни, смари, бензину, боевий виряд та людей. Із утворенням Уряду мене 1. грудня 1918. р. іменовано референтом літання при Державнім Секретаріяті Військових Справ, а 1. січня 1919. р. мене іменовано сотником за заслуги при організації летунських сил УГА. Командантом летунського відділу був я до 26. березня 1919. р., а референтом літання до 10. квітня.

Ядро старшин та стрільців із початку це були самі галичани, я, пор. Слезак, хор. УСС. Степан Кузьмович, але дуже скоро по приказу Начальної Команди (от. Павленко, полк. Мишковський) прибули до Красного летуни от. Петлюри. Між ними були два полковники: Кануков Джам-Булат і Губер.

Звичаєм у армії завжди було, що старший рангою обнімав командування. І полк. Кануков теж задумав те зробити, але він дуже скоро помітив, що в змінених революцією обставинах це діло важке тим більше, що він не знав української мови. На окремих приказ Нач. Команди і Секретаріату я остав командантом, а полк. Кануков моїм заступником. Між нами ніколи не було ніяких непорозумінь, ані найменшого натяку „боротьби за владу“. Летунський відділ був порівняно малий, організаційної праці було надто багато і ми знаменито погоджувалися. Кануков, грузин із походження і як майже кожний грузин із князівської родини був військовим есаулом кавказьких військ і мав кілька відзначень, поміж ними георгоїєвський хрест. Дятого, що в царській армії по якомусь там приказу Миколи Миколаевича у тих відділах, які втратили звязок із центром, аванси йшли механічно, що якийсь там означений час, ранги наших східних друзів наростали автоматично. У Галицькій Армії (також у чехів) авансів майже не було, щоби на час війни спинити всяку погоню за „чинами“.

Полк. Кануков був чудовий знавець літання і добрий організатор. Своєю веселою, товариською вдачею скоро зумів позискати всіх. Завжди мав нові „нечувані“ ідеї: вмонтовував могутні двигуни на маленькі орли, щоби дійти до великої шкороности, наших пілотов, що вмiли літати на повільних „авіятках“ та „льойдах“, посадив на скорі „нюпори“ і не зражувався початковими невдачами. Полк. Кануков із самого звуку двигуна означував непомильно, який літак летить. Раз ми в гурті старшин стояли на залізничній стації, як на летовищі загудів двигун доволі далеко поза гангарами.

„Ось красавець льойд!“ гукнув полк. Кануков і в тій хвилині зпоза гангарів вилетів блискучий „льойд“. Коли мисливський апарат Алелюхіна вилетів — здавалося зовсім нормально — сказав полк. Кануков невдоволено: „Ну й чого полетів,

адже він працює магнітом“. А іменно пор. Слезак вмонтував в оба літаки додаткові магнети, які можна було крутити з сидження рукою і двигун працював, хоч запал самого двигуна був нечинний. І дійсно за кілька хвиль Алелюхін вернувся і сказав із усмішкою: „А знаєте я весь час працював магнітом“. Тільки незвичайно тонкий слух зумів схопити таку малу неправильність у роботі двигуна. По моїм відїзді до Сербії, полк. Кануков обняв команду летунського відділу.

Тоді, коли полк. Канукова всюди повно: в бараках, гангарах, майстернях, коло скорострiлів, полк. Губер сидів у своїй кімнатці. Це була мовчазна людина, москаль з походження, який важко переживав драму російської армії. Був добрим знавцем літання і нажаль захотів провадити вишкіл пілотов та зорців. Це й стало причиною його смерти та ще сімох старшин („трагедія в Краснім“), про що скажу пізніше.

Коли деяка частина старшин та стрільців оставала при летунському відділі постійно, інші змінювалися доволі часто.

По трагедії в Краснім були в мене в службовім списку: полк. Кануков Джамбулат, сот.: Новак, Евген Пуза, Федір Алелюхін, Никандер Залозний, Іван Шестаков; пор.: Рудольф Земик, Осип Заславський, Василь Костів, Микола Ляліч, Франц Рудорфер, Михайло Савчук, Степан Слезак, Бернгубер, Антін Хрущ; чет.: Фелікс Шепарович, Микола Серіків; хор.: Михайло Іванів, Степан Кузьмович, Леснід Міхенко, Қалішевський, Михайло Мовчук, Сильвестер Соневицький; пхор.: Кавута; дес.: Жарський, Мельникович, Кліт, Найгавзер, Кубш, Томас, Савчук, Кунке.

На одну летунську сотню припадав склад: командант, 3. старшин, 6. підстаршин, 110—180 козаків, 3. літаки з повним вирядом, механік, 2. грузовики, телефон, 30 км. кабля.

Полк. Кануков згинув над Тернополем. Згорів із літаком. Сот. Новак був тільки короткий час, сот. Пуза Евген був зорцем. Походив із Закарпатської України. Працював над конструкцією літака-ровера і, як запевнював, мав на тім полі деякі успіхи. Відбув у нас кілька стежних, бомбових летів. Був великанського росту, тож просив приладити собі петлю на ногу, щоби не випасти з літака, коли літак робить круг петлю, при скиданні бомби. Вже по війні мав бути на Підкарпатській Україні мабуть у Берегові, але мій лист висланий туди вернувся.

„Окрасою“ летунського відділу були два боеві літаки „нюпори“ французького походження, з чудовими моторами „рон“. Вони оба належали до відділу смерти, мали вимальовані трупячі черепи з кістьми навхрест та й мали відповідних пілотов: сотника Алелюхіна та четаря Серікова Миколу („Копочка“). Низенький Алелюхін, порядно ги-

кався та любив оповідати летунські пригоди й анекдоти. Поважніший, хоч і молодший був Серіків. Це був дуже гарний юнак, високий та стрункий, який подобався усім жінкам. Сотник Залозний був одним із найкращих пілотів на важких машинах. Літав зі мною кілька разів. Усе таки мав на сумлінню один „льойд“, яким передчасно зробив, а згідно хотів зробити поворот безпосередньо по відлеті з землі, очевидно літак не маючи повної швидкості упав на землю та поломав підвіззя.

Сотник Шестаків займався враз із Міхенком фотографією.

Одним із кращих технічних старшин був Костів, завжди спокійний, здержливий із червоним відмороженим обличчям. У всіх труднощах знаходив щасливий вихід і я мав із нього на правду поміч. Виїхав на Чехословаччину і там мабуть працює й досі.

Поручник Осип Заславський знав добре двигуни та прегарно водив авта. Коли раз збунтувалася під Камінкою Струмиловою одна сотня та залягла в лісі, Заславський миготом zorganizував виправу, в темну ніч без світел завіз кількадесят наших стрільців і на рано маленьке непорозуміння було зліквідоване. Це був дійсно бравуровий вчинок.

Поручник Савчук та Хрущ мали декілька добрих черт характеру: це була їх висока амбіція та роботящість. Але та надто вибуяла амбіція часто вела особливо Савчука надто далеко, що не могло здобути йому симпатій товаришів, тим більше, що його знання пілотажу не було надто високе: не розвиваючи достаточної швидкості, намагався виконувати з літаком недозволені повороти та тим способом розбив два літаки. Вирівнав ті невдачі дійсно смілим летом до Перемишля, де Хрущ обложив бомбами славний міст, відомий в нас з листопада 1918. р. Савчук був із походження буковинцем. Пізніше у Відні одружився із оперовою співачкою.

Для того, що поодинокі відтинки фронту вимагали співділення літаків із нашою піхотою, виділено з летунського відділу одну сотню під командою Хруща і вона перейшла на гарний летунський майдан коло Стрия (біля с. Дуліби).

Із чужинців старшин, які в нас працювали в летвідділі, необхідно ще згадати двох: Бернгубера і Євського. Перший з них віденець, був добрим пілотом. В 1920. р. поїхав ураз із естонцем Євським до Італії, щоби купити там кілька літаків для Директорії. Італія дуже радо продавала і то дуже дешево всі військові літаки, що працювали зовсім неекономічно, бо мали надто сильні двигуни, які спотребовували багато бензини. Літаки старіються дуже скоро: однолітний літак це вже „старушок“, придатний хіба на те, щоби продати його за півдармо. При випробовуванні тих літаків оба пілоти літали одночасно. При робленні мертвих петель та коркотягів, у яких оба були мистцями, шкіряна петля, якою пілот прив'язується до фотеля, урвалася і нещасний Бернгубер полетів прямо на якусь італійське містечко та розбився на кусні. Євський з повним спокоєм описував мені

докладнісінько, де позбирав тлінні останки товариша. За прегарне літання подарували йому італійці один спад із двигуном „Яспана-Суїза“ і він перелетів на нім лет Відень - Київ і назад. Лінію назад зробив без сідання. Євський вернув мабуть до Естонії. Мав блідо сині очі та спокійний, дійсно ледяний вигляд обличчя. Говорив мало, зате літав чудово. На малих „нюпорах“ досказував чудес акробатики, на превелике негодування Серікова і Алелюхіна, бо при петлях літак завжди трохи деформується, а тоді не летить так скоро та певно, що й є основною вимогою боевика мисливця. Коли літав до Львова, а його обстрілювали поляки шрапнелями, обов'язково докружи кожного димка мусів зробити мертву петлю. Для того, що такі пописи не мали ніякої боевої вартості, а непотрібно наражали на небезпеку майно та життя, ми йому взагалі заборонили літати.

Молодий хорунжий Іванів, москаль, ходив завжди в півкожушку. Він завідував нашим боевим магазином та при летах видавав нам бомби. Хорунжий УСС. Кузьмович, прийшов до Красного один із перших і я відразу прислав його на Львів. До літання ставився із захопленням, був спокійний та відважний. Відбув 5. чи 6. летів. Міхенко низький, похилений, непосидючий, всюди крутився зі своїм світливим прибором та знімав усе, що могло йому попасти перед сочку. Походив мабуть із Тернополя.

Сильвестер Соневицький був добрим майстром у репарації моторів і віддав нам за час війни поважні прислуги. Пілот Жарський, хоч молоденький віком, мав талант пілота в руках. В 1920 р. стрічався я з ним у Відні, коли то він працював у п. Ганицького в Директорії.

Кубш, як не навчився добре літати в Райльовац, де розбив кілька літаків, так не вмів літати і в Краснім. Літав зі мною один чи два рази, перший раз таки зовсім невдало. На боевика не було в нього міцних нервів. Провадив надто непевно, особливо важко йому було сідати. Двічі малоощо мене не розбив, раз до дерев, другий раз хотів конче сторпедувати залізницю.

При деякій стабілізації фронту летунський відділ виповнював свої завдання як слід. Літаки майже щодня обкидали бомбами Львів, головню двірці, польський летмайдан, Високий Замок, Кадетську школу, дальше ми вели пильну розвідку головню на Сокаль і Перемишль та співділяли з піхотою, головню в боях коло Самбора, коли полк. Коссака і полк. Кравца намагалися перетяти лінію Перемишль - Львів та захищали Борислав, якого нафту ми міняли на необхідні набої на Угорщині.

Це все робили наші літаки, помімо того, що наш летунський матеріал зовсім не був першорядний. В маю 1919. р. у летунським відділі було до п'ятидесяти машин, найрізніших типів, здебільшого непридатних. В найкращому стані були австрійські бранденбурги з моторами австро-даймлер, 4. німецькі великі літаки Л. В. Г. (Люфт-феркерсгезельшафт, акц. тов. з Йоганісталу), два французькі Нью-Пори з прекрасними двигунами

„рон”. Коли Ньюпор летів, двигун видавав звук „наче річка Рона”.

Скорість австрійських та німецьких літаків була не більша 100-110 км. на год. Ньюпорів 150.

Десь у грудні 1919. р. прибули зі сходу два прекрасні німецькі літаки фанерні льойди, блискучі птиці, яких крила замість полотна, були вилічені диктою. Решта літаків це був „страшний лом”, як говорили придніпрянци: австрійські, німецькі та італійські машини. При відповідних умовах їх ще можна було налагодити.

Здоровну службу повнив у нас др. Адлерштайн (тепер у Буську), санітетки др. Гіжевська, Нуся Нементовська (тепер у Перемишлі) та інші.

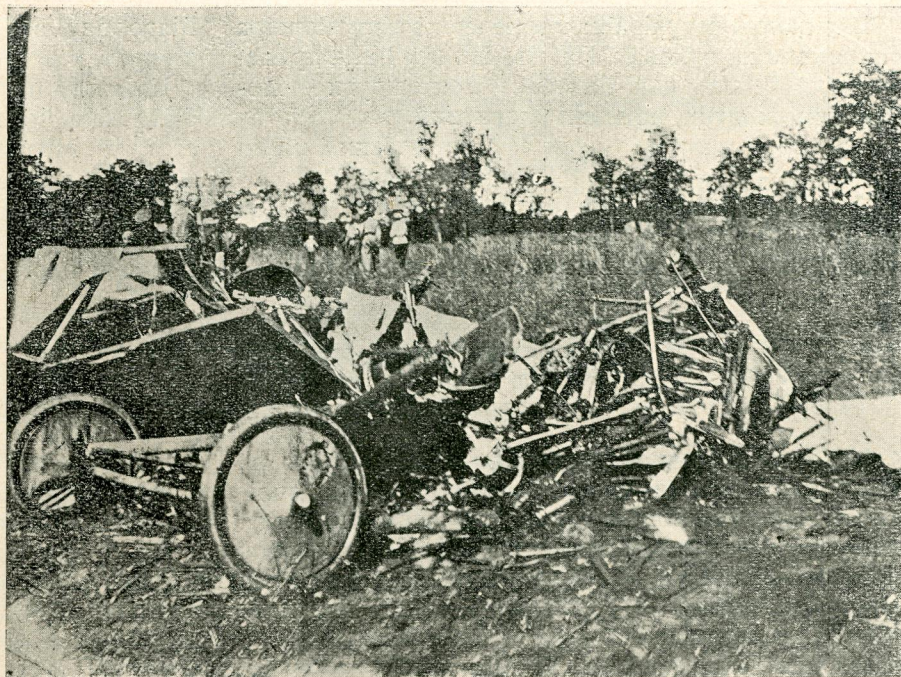
В 1919. р. день перед Різдвом (4. І.) полетів я із пільотом Кавутою на північ, кинув бомби на кілька дворців, але літак мабуть ушкоджений обстрілом із низу, упав у глибокий сніг коло с. Дубнова, недалеко від Володимира Волинського, де ми попали в полон. Прийшлося посидіти на люблинськiм замку, а потім переїхати до Кракова та Домб'я. Я на другий день утік уже з Кракова до близької чеської границі, а тоді через Прагу, Відень, Будапешт, Карпати, Станиславів назад до Красного. І так 21. І. я знов повнив свою службу. Не так легко пішло Кавуті. Він уже по дорозі намагався тікати і зіскочив з поїзду на бігу (поїзд йшов поганенько). Одначе поїзд затримали, Кавуту також і він мав деякі неприємности з нашою вартою. Дальше тричі тікав із табору в Домбю. Але за четвертим разом передістався через обі боеві лінії і вернув до Красного збідований та зморений. Походив мабуть зі Щирця. Висланий до Проскурова по один німецький літак, згинув у поворотній дорозі враз із трьома козаками. Кілька днів по повороті я за згодою Начальної Команди й Секретаріату Військових справ одружився. На весіллі був гурт старшин із Красного. Коли вони на другий день виїхали з Полоничної до Красного, ніяк не можна було сподіватися, що для багатьох із них це буде остання дорога.

А саме полк. Губер почав курс дієвої підготовки летунів для старшин і підстаршин і дня 11. лютого 1919 р. демонстрував летунську бомбу. Наступив страшний вибух...

Його жертвою впало вісім старшин, між ними полк. Губер (розірваний на кусні), пор. Бассан, чет. Томенко (з Коломиї), чет. Хазбулат Кануков, хорунжий Нестор Гумецький, Швець.

Від ран померли в шпиталі в Золочеві підхорунжий Льюпул і ще один.

Героїв-летунів поховано в Краснім. Похорони відправив бл. п. о. М. Копистянський, парох

Апарат „Фарман 30“, на яким вбився під Озірною коло Тернополя полк. Кануков Джем-Булат.

з Красного. Промову мав о. курат Кашуба. Був також о. Гірняк. Приїхали з Золочева Тимотей Шурак сотник, гімн. проф. й військ. аудитор Юрій Жмур.

З Буська був п. М. Мороз, стаційний командант в Буську.

Нагробну промову виголосив я.

Але нещастя не сміли відбитися на дальшій праці. На місце погибших прийшли нові сили.

Слід згадати про дружини летунів, які поділяли з чоловіками всі їх радости і горя.

З дружинами приїхали полк. Губер, полк. Кануков, сот. Шестаков і сот. Залозний.

П. Нементовська — Уляна Кравченко написала в честь летунів три пісні, які починаються словами: Перша:

Гей над сонні гори, скелі,
Над оселі невеселі,
Понад тіни, понад мли
В гору летимо, у гору,
В сяйво вільного простору
Вище, вище як орли.

Друга:

Гей вина, вина дай, мила!
Наливай по чарці вщерт!
Днесь нас може где могила,
Все одно життя — чи смерть!

Третя:

Літака тріпочуть крила,
Будь здорова, моя мила!
Не сумуй сама,
З блиском громів, бомби кину,
Чи вернуса, чи загину,
Лякатись дарма.

Відзнакою летунів був пропелер на кінці ковніра і нашивки на рукавах. На літаках під і над крилами були вимальовані блакитно-жовті круги — по середині жовтий, на зовні блакитний.

Мисливці мали по боках трупачі черепа і кости навхрест, бо належали до відділу „смерти“.

Явним приказом, виданим у наказі лет. відділу У. В. в Краснім ч. 91 точка 2 з 14/4 1919, Зах. Укр. Нар. Реп. Укр. Війська мене відкомандовано до

Білгороду в Сербії з місією Червоного Хреста в справах полонених.

Команду по мені переняв полк. Кануков.

На жаль, по могилі в Краснім поволі затирається слід. Місцева громада за мало шанує тлінні останки героїв, які згинули за Україну. Коло летунів лежить іще А. Шеремецький та Гумецький, що зрештєю повинно бути записане в книгах місцевої парохії.

Листопадові дні у Бібрці

На основі споминів очевидців і учасників.

На кілька тижнів перед листопадом 1918 р., коли гасла світова війна й назрівали великі політичні переміни, Бібрка вижидала спокійно миру. Про те, що представники українського народу переговорюють з капітулюючою австрійською владою за права свого народу, що збройні сили У. С. С. пригтовляються силою захопити владу, загал населення не знав. Як звичайно в такій вижидаючій атмосфері, доходили до Бібрки різні вісти: про те, що Австрія розпадається, що поляки пригтовляються перейняти владу, тощо. Їх різно приймали, але не багато було таких, щоб вірили справді в те, що ця сильна австрійська держава, що тільки літ володіла галицькою землею й виховувала вірних „найяснішому монархові“ підданих, упала, а ще менше таких, щоб вірили в те, що небаром і тут повстане українська держава. Далека революція в східній Україні й другі політичні події були загаломі замало відомі, щоб міг із них робити відповідні висновки.

Першим, що після Краєвого Зїзду засягнув вістей про можливість перевороту й почав обережно пригтовляти до того, був п. Олександр Кулинич.

Підготовка була, як сказано, дуже обережна. Про переворот не говорилося нікому. Організовано молодих людей ніби на те, щоб відновити приспане війною життя в „Соколі“. Але що ближче до листопада, говорилося про те, щоб ці люди озброювались в що хто може, бо може зайти потреба оборони. Про те, щоб виступити зачіпно, не було мови. Але загал вижидав чогось, що має прийти, хоч ясно ніхто нічого собі не усвідомлював. Щораз більше людей сходилося вечорами до „Українбанку“, де містилася читальня й вижидали делегата, що має приїхати зо Львова до „Сокола“.

Вранці дня 1 листопада прийшла зо Львова вістка про переворот. (Хто її приніс, не знають). Тоді двох людей Іван Керницький і Михайло Костирка, що були краще поінформовані, пішли до місцевого судді, українця Константина Дуба, радитися, що робити. Цей боявся відважитися на рішучий крок. Не вірив, що з цими, до речі не зовсім добре підготованими людьми можна починати сміливе діло. Тому радив вислати когось до Львова, щоб звідти автом приїхали вояки. Коли Костирка і Керницький прийшли до Кулинича й почали розмову про те саме, ввійшов незваний у Бібрці мущина, що приїхав зо Львова.

Він сказав, що діло треба починати негайно, щоб попередити поляків, які певно теж пригтовляються захопити владу в свої руки.

Ще й до того приніс хтось вістку, що через Бібрку переходитимуть польські легіони на відсіч Львова. Грозила небезпека, що вони в переході опанують містечко.

Рішено бути в поготівлі. До Львова вже не вислали нікого, а негайно почали скликати людей до „Українбанку“.

Тепер уже нічого не крили. Післанці, що йшли від хати до хати, де тільки були українці мужчини, здатні носити зброю, говорили ясно про те, що у Львові вже українська влада. Нехай кожний на заклик буде готовий виступити зі зброєю, яку хто має. Молоді мали зараз же йти до „Укр. Банку“ й тут дождити дальших приказів. Коли вечоріло, до „Українбанку“ стягнулося около 40 людей. Були це переважно люди молоді, тільки кілька старших. Доброї зброї не мав ніхто з них; кілька дрантивих револьверів, старі шаблі й кілька багнетів.

Коли це діялося, приїхав пополудневим поїздом зо Львова Андрій Козакевич із двома озброєними вояками. Його послала українська військова команда з дорученням роззброїти Бібрку. Козакевич рішив почати негайно роззброювати, без огляду на те, чи місцеві українці вже пригтовані до виступу, чи ні. Приїхавши, zostавив вояків у себе в дома, а сам пішов у місто перевірити ситуацію й повідомити Кулинича й суддю Дуба які удержували зязок зо Львовом, що негайно починає діяти. Ті, побачивши рішучу поставу Козакевича, не пробували спиняти його в тому, тільки просили, щоб обійшлося без проливу крови.

Повертаючи від Кулинича стрінув він свого товариша Іллю Бобечка й молодого хлопчину Володимира Коцюмбаса. Вони зараз прилучилися до нього й такий невеличкий гурт із п'ятьох людей рішив почати діло. Насувалося тактичне питання; куди наперед йти. Чи йти наперед до староства й магістрату, чи просто на станицю жандармерії. Тому, що їх було за мало, а ще й до того не були як слід озброєні, бо мали тільки два кріси й два добрі револьвери, постановили найперше зайняти староство й магістрат, а відтак, озброївши в здобуту там зброю ще кількох людей, рушити на стацию, де було в тому часі кільканацять добре озброєних жандармів.

Вже добре вечоріло, як п'ять людей вирушило з хати Козакевичів у напрямі староства. Треба було йти дуже обережно попри станицю жандармерії. Якби побачили жандарми або хтось повідомив їх, справа була би трудніша. Перший із п'ятки йшов В. Коцюмбас. Він мав розглянути терен, а на випадок небезпеки дати знак лямпою. Останній ішов Козакевич; якби жандарми схопили перших, він мав негайно організувати нових людей. Сприяла темна ніч, тільки денедо блимали слабим світлом ліхтарні. Осіннє болото відрашувало людей виходити на вулицю так, що на вулиці не зустрінули нікого небезпечного.

Відділ не пішов до староства, але зупинився недалеко на подвір'ю в школі, а відси вислали В. Коцюмбаса перевірити ситуацію.

У старостві було темно, тільки на горі світилася лямпка. Значить мусів хтось бути, але нічого не сподівався. У брамі не було нікого.

Діставши таку вістку, відділ скоро рушив до будинку. По сходах виходили тихо. Козакевич перший відчинив двері й витягаючи револьвера кликнув: „Руки в гору! В імені Укр. Народньої Республіки взиваю віддати зброю!“ Ця ненадійна поява викликала у присутнього там вольного Гимона такий переляк, що він упав на коліна й просив дарувати життя дітям, що там із ним були. Вояк теж переляканий віддав кріса. Відси, забравши стійкового, щоб не повідомив жандармів, пішли до магістрату.

Тут застали тільки вартового вояка з крісом і громадського поліціанта, що наляканий не рухався з канапи. Про спротив не було очевидно мови. Жид навіть дуже втішився, що війні „шлюс“, він віддає кріса й може йти додому. Але його взяли з собою до „Українбанку“. Звідти мали взяти більше людей, узброїти їх у здобути кріси й негайно йти на станицю жандармерії.

Але вийшовши з магістрату зустрінули вже відділ з „Українбанку“, що йшов до міста під проводом Штурпакевича. Члени цього відділу зраділи, коли побачили Козакевича. Його вояцька постава додавала відваги. Зараз А. Козакевич перейняв над усіма провід і так побільшений відділ пішов у напрямі жандармерії, тільки двох відпроводили забраних австрійських вояків до „Українбанку“.

По дорозі прилучувалося щораз більше людей. На станиці було спокійно. Нічого тут не знали й не сподівалися. У дверях роззброїли стійкового й побігли на гору.

Застали тут жандармів зворохоблених уже гуркотом по сходах і галасом людей, бо тепер із некарною юрбою не далось вже вдержати такої обережності, як перше з малим відділом.

Жандармів було кільканацять. Одні сиділи, другі стояли, інші вже поклялися до сну. Тепер гамір у будинку збудив їх. Але ніхто з них не важився ставити спротиву, хоч, почувши гамір, мали час вхопити зброю.

Всі послухно піднесли вгору руки та дозволяли роззброїтися. Нараз задзвонив телефон. Козакевич дозволив взяти слухавку. Телефонувала почта; звивала поміч. „Даремне — відповів жандарм — саме тепер нас роззброїли“.

Телефон зараз замовк.

Зо станиці забрали зброю й муніцію й відділ під проводом Костя Коцюмбаса переніс її до „Українбанку“, що був тепер центром бібрецьких збройних сил.

Другий відділ під проводом Козакевича пішов до етапної команди, де був комісар Грос і трьох старшин. Тих тяжче було зтероризувати. Хоч не пробували боронитися, то все зброю не зложили зараз, а один із них навіть грозив, що візве жандармів. Аж як побачили зброю з жандармерії, повірили, що нема ратунку і віддали револьвери та шаблі.

Тут треба додати, що роззброювання всюди відбувалося дуже поважно й чемно. Старшини віддавали зброю під словом чести. Їх не перешукували. Комісар Грос пробував сховати револьвер, але, давши слово чести, віддав його.

Тепер усі військові сили в Бібрці були роззброєні. Відділи дістали наказ вертатися до „Українбанку“. Тільки деякі розохочені ходили самовільно до панів, що в них сподівалися найти зброю. Але розіслані пізніше стежі ловили їх.

Була 12 година, як ситуація в містечку була зовсім опанована. Біля староства, скарбового Уряду й почти розставлено стійки. До „Українбанку“, хоч була пізна пора, сходилися люди. Прийшов Кулинич і ще кількох старших громадян. Люди на конях розїздилися по селах звивати мужчин українців до зброї.

По місті ходили стежі.

Ще в ночі два відділи під проводом Костя Коцюмбаса та Ілька Бобечка пішли до недалеких Стрілок і Ланок та роззброїли робітничий курінь австрійського війська. Відтам привезли старі кріси верндлі й пачку ручних гранатів.

На світанку коло 6-тої години на будинках староства й громади маяли жовто-блакитні прапори. Це був знак, що Бібрка скинула австрійське ярмо й перейшла під владу Української Держави.

Вранці місцеві урядовці українці перебрали всі уряди й почту. Потім із балкона Староства проголосив Походжай зібраній масі людей, що повстала Незалежна Українська Держава.

Українська жінка у визвольній війні 1917–1920 р.

Написав: *Михайло Середа*, полковник Армії УНР.

(Продовження)

IV

Настя Линкова.

В лютім 1919 р. війська У. Н. Р. покинули Київ. Однак відступали недовго; поблизу стації Жуляни вони зупинилися, повлазили в закопи і розпочали бій з червоними. Військовий санітарний потяг під ч. 11-114 чекав на ранених позад закопів на кілометр віддалі. Через вікно потягу було видно (навіть без лорнети), як відважно боронили свої позиції українські частини. За шибамистенького сальон-вагону якось не вірилося, що у невеличкій віддалі з кілометр сновигала потвора війни, полювала молоде людське життя, викидала його до пащі, на гострі зуби, що бубоніли кулеметним дробом. Зоране гарматними стрільнями снігове поле нагадувало велетенську естраду античного театру, на якій досвідчені артисти виконували трагічні ролі, що завершувалися смертю.

Для сестри Насті Линкової, яка приглядалася до бою, криваві рухи і менти нагадували деякі сторінки з „Тараса Бульби” — Гоголя. Вона з занепокоєнням стежила за поведінкою одного вояка. Був він високий і стрункий, зодягнутий в селянську чумарку, підперезану блакитною хусткою і високу баранячу шапку. Тримаючи в руці рушницю наче костур, він спокійно і на очах ворога ходив по березі закопів, кермуючи стріляниною. Раптом він вимахнув в повітрі вільною рукою і звалився з ніг, немов поховзнувся; за хвилину підвів було до гори плечі і знову провалився: певно не вистарчило сили.

Настя Линкова, нікому нічого не кажучи, зійшла з потягу і метнулася в напрямку закопів.

— Куди ви, сестро? — трівожно запитали стрічні санітари.

— Туди! — кивнула сестра перстом в напрямку бою.

Вояк в селянській чумарці був ранений кулею в груди. Рана була смертна; однак він знайшов у себе трохи сил, щоб, спираючись на руки сестри, то рачки, то на череві, то на долонях дістатися до санітарного потягу. На ліжку, відзискавши приємність, він сказав сестрі:

— Називаюся я отаман Монах і вийшов з Таращі. На фронті я кермував Таращанським повстанським загоном, мав в намірі прислужитися Батьківщині та її Урядові... Не судилося. Мої свояки позосталися в Таращі. Прошу вас, сестро, всі документи і листування, що знайдуться в моїх кишнях, переслати моїм своякам до Таращі.

Другого дня отаман Монах помер. Сестра Линкова свою обіцянку дотримала. Вона мала тверде переконання, що роля сестри-жалібниці не мусить бути обмежена її фаховим призначенням, що роля її ширша і сягає в площину моральних і гу-

манітарних зобовязань. Вона мала рацію: кожний з українців корінням свого інтимного і душевного життя вростається в стріху рідної хати, в глибину родинних і місцевих обставин. В тяжкі менти життя, в небезпеці, в хоробі, на порозі смерті він знаходить примирення і заспокоєння в своїх душевних коріннях. В ці менти життя він потребує коло себе людини, якій він мігби скласти свої інтимні зізнання, свою останню волю. Такою людиною завше буває сестра жалібниці.

Пригадую один випадок, — говорила Линкова: — Восені 1919 році жорстокі бої точилися на Вапнярським фронті. Наш санітарний потяг скоро не мав жадного вільного місця для ранених і хорих. Сестри не чули під собою ніг, поряючись коло хорих всі 24 години. Був серед хорих на тиф один неспокійний козак: він час від часу загрозило вимахував п'ястуками, розсипався брудною лайкою і несамовито вищав. Він завше було лапав мене за фартушок і прохав, щоб я трохи посідала коло нього і погугорила. Я було присідала, і він з почуттям і захопленням починав мені оповідати про батьків, господарку, степ і дівчину Палажку. Я вдавала зацікавлення і розпитувала подробиці, і це його дуже тишило. Одного дня я прирекла йому, що винайму воза і відвезу його до батьків. Після моєї обіцянки покійно виконував все, що від нього вимагали, затих і заспокоївся. Помер нечутно і спокійно, немов заснув...

Від стації Жуляни, під якою загинув отаман Монах, наш потяг пересовувався на взірець слимака тримаючись напрямку польського кордону. Я не розуміюся на военній штуці, — згадувала сестра — я не маю фахового військового досвіду, однак зрозуміла, що свої невдачі ми завдячуємо відсутности об'єднаного командування. Кожна військова частина вважала себе незалежною, кожний отаман воював на власну руку. Навіть санітарне начальство потягу розгубилося і не знало кого слухати. Щодня находили до вагонів дивовижні люди в кольорових жупанах і баранячих шапках зі шликами; вони самочинно вивозили з вагонів інколи безнадійно хорих вояків, невідомо куди і пощо. Медичний персонал повинен був мати великий такт, високу інтелігенцію і моральну витривалість, щоб не помічати пониження своєї гідности.

Знаходилися люди, що виправдували всі наші мінуси тим, що війна по суті своєї природи і логіки всякі там сентименти зі своєї програми виключає, що вона мусить бути немилосердна і жорстока та спиратися виключно на криваві чини. Я маю іншу думку, життєвий досвід, що на війні

гей-гей як потрібні: і материнська ласка і тепле чуле слово, і щира людяність, і уважлива прислуга. Пригадую я один факт. В березні місяці наш потяг зупинився на стаці Жмеринка. До потягу завітав Головний Отаман С. В. Петлюра. Я побачила його уперше. Ми, припускаю, в більшості жіноцтво, жиємо емоціями; ми чутливі до перших вражінь і про незнакому людину складаємо опінію з перших вражінь, розмови з ним, його способу триматися і зовнішнього вигляду. Памятаю людину трохи сутилу, середнього на зріст, скромно зодягнутого в уніформ старшини, однак без наплечників, відзнак та інших аксесуарів, які натякали б на високе становище С. В. Петлюри. Мене вразили очі Головного Отамана — широкі, ясно-сірі з трагічним загибом і контуром повік. То були очі, які крили в своїх глибинах щось сумного, скорботного, якісь жалі, печалі. Для кожного хорого знайшлося у Головного Отамана приємне слово.

— Ви Чернигівка? — запитав він мене.

— Так, — відповіла я.

— З північних повітів?

— Так, — здивувалася я.

— Бачите, у вашій мові відчуються білоруські впливи, — зауважив С. В. Петлюра. — Зверніть увагу на свою вимову, бо наше вояцтво буде трактувати вас за московку.

— Маєте рацію, — погодилася я, — були випадки, коли вояцтво трактувало мене як кацапку.

Походив Головний Отаман між хорими, нагаторив, пожартував, почаствував папіросами і вийшов. Однак залишив після себе іншу атмосферу, в якій хорий відчув душевне переродження, фізичну бадьорість і моральні зобов'язання. На ранок другого дня 75% хорих покинули вагони і вийшли на фронт. Коли ворог наблизився до Жмеринки, наш потяг перепачкували на стацію Шепетівку, де хорих перенесли до містечка в палату графа Потоцького. Ранених, покалічених і хорих підвозили до палати щодня, і скоро всі численні

Настя Линкова.

кімнати були битком набиті. В більшості то були вояки славетних частин: Січового Корпусу, Сірої Дивізії, Ударного загону, Шевченкового полку, тощо...

Ми, сестри, не мали вільного часу, щоб своєчасно зорієнтуватися, як ідуть на фронті наші боеві акції. На наше безголова, наші Центри не мали такого доброго звичаю упереджувати нас про небезпеку. Не чекаючи на лиху несподіванку, ми спокійно відбували свою працю, коли це одного дня стрінула нас лиха година. Ворог несподівано влетів на стацію Шепетівку і пройшовся по палаті вогненным вогнем. Більшовики коло двох годин кропили нас кулеметною і гарматною стріляниною. Було вражіння, ніби під ногами роздерлася земля, а на голову звалилося небо. Палата немов на підпитку, тратила рівновагу і мала бажання покластися на землю; шиби дзвонили на пожежу і розсипалися на широкі голки, зі стелі порошилося вапно і брязкотіли в шафах бляшані миски і відра. Настрашені хорі злазили з ліжок, панічно метушилися по кімнаті, плигали на підвіконники, силуючися вистрибнути на подвіря.

Повстанчий отаман Гайовий.

Я розуміла вагу страшних хвилин і свою моральну відповідальність. Кожна зі сестер зрозуміла, як себе тримати. Ми заховували спокій, весело кепкували з обстрілу, перекидалися жартами, голосним сміхом. Поведінка сестер вплинула на хорих як найкраще:

вони трохи-по-трохи відзискали притомність, заспокоїлися і вернули до ліжок. Над вечір ворог покинув стацію і десь зник.

Сестра Настя Линкова, знеможена душевно і фізично, пішла до своєї кімнати. Вона відчувала, що не витримували нерви, що не вистачало сил, для дальшої праці. На майбутнє, нещасливі наші події віщували тернистий шлях, на якому сестра не вбачала для себе ні морального спокою, ні громадського співчуття, ні матеріального підпертя, ні правної оборони, ні родинної ласки. Однак вимоги християнського порятунку перемогли хвиливу слабкість, і стискуючи в молитві руки, сестра пригадувала: Вірую... Боже, допоможи мені, зневірений...

Надійшли сумні часи... Українська Армія була поторощена. Наш шпиталь евакувався до Волочиськ, де прибрав назву „Третього польового шпиталю”. Санітарне начальство для шпиталю складали люди досвідчені, високоінтелігентні і гуманні. Можливо, що вони, люди чужої національності, не мали нашого визвольного надхнення, однак свої обовязки виконували чесно і жертвенно. Пригадую склад 3-го шпиталю: старший лікар Шустов, старший ординатор Веселовський, лікарі Закс і Шпіро.

В кінці травня рештки Української Армії покинули Наддніпрянщину і відкотилися під Тернопіль. До Волочиськ надійшли червоні війська. Того дня вступив до шпиталю червоний карний відділ в супроводі пикатого з довжезними вусами команданта. Червоний командант призириливо і з ненавистю позирнув на Линкову, вимахнув погрозливо шаблюкою і строго сказав:

— Прошу назвати офіцерів, які переховуються в шпиталі. Коли покажете неправду, будете покарані нашим судом, який в таких справах виносить два вирокі: або щибеницю або розстріл.

— Наші старшини були попереджені про ваш прихід і своєчасно кудись евакувалися, — фальшиво свідчила Линкова, рятуючи 40% старшин на загальне число хорих.

— Будемо бачити, — уділиво сказав командант і увійшов до передпокою, де сестри тримали з своєї ласки хорих червоноармійців:

— Какої губернії? — запитав він першого хорого.

— Пензенской...

— Какої часті?

— Девятого Стрелкового імені товарища Лєніна!...

— Ти? — запитав він другого.

— Костромской губернії!

— Какої часті?

— 272-го штурмового імені Октябрской революції.

— Вот неожиданность! — вигукнув розгублено червоний командант. — Да тут лежить больше наших!.. Він почервонів від ніяковости, гукнув щось до карного відділу і мовчки вийшов зі шпиталю.

В літі, коли Запорозжці звільнили Проскурів від большевиків, сестри перевезли своїх ранених і хорих до міста і розмістили їх в касарнях бывшего російського Дніпровського полку. Наш Уряд і Командування чекали на підход Галицького війська. Одного дня Галичани, заховуючи в частинах взірцевий порядок і залізну дисципліну, перейшли Збруч і переможно полинули наперед по лінії — Проскурів—Жмеринка—Київ. В касарнях сестра примушена була раптово відпочити і то надовго: плямистий тиф звалив її з ніг, запалив високою горячкою і відібрав їй притомність. Щось до квітня 1920 року балансувала Линкова на тонесенькій нитці, на межі між смертю і життям.

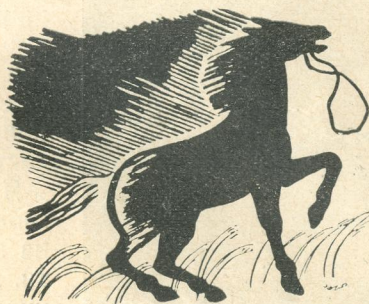
На весні полковник Базильський розпочав був формувати в Проскурові I-у Кулеметну дивізію і при ній шпиталь, до якого вписалася сестра Линкова, що була видужала і шукала нового подвигу. В шпиталі не судилося надовго затриматись: в листопаді кіннота Котовського розшматувала український фронт і примусила шпиталь евакувати по той бік Збруча.

— На передодні нашої поразки — згадувала сестра Линкова — я побачила в Могилеві вдруге С. В. Петлюру. Чула його промову до війська. Мене не цікавив її зміст. Мене вразили поновно сумні очі з трагічним загибом повік. Можливо, що я вразлива на інтуїцію і підсвідоме життя, тільки далеко задалегідь, прислухуючись до ліричного темату промови Головного Отамана в Могилеві, я відчула трагічний фінал його життя.

На еміграції Настя Линкова говорила:

— Деякі вояки закидують сестрам-жалібницям недодержання приписів морального кодексу. Я прекрасно орієнтувалася в душевній структурі українського вояка і маю життєвий досвід, на підставі чого тверджу, що українець має нахил до надто широкого узагальнювання випадкових фактів.

(Далі буде)

Листопад 1918 р.

Написав: Ф. О. Ш.

Останні дні жовтня були тяжкі. Атмосфера нестерпна, напруження було за високе, щоб не можна було надіятись якогось зриву. За багато пар було в політичному кітлі, кляпи безпеки були нечинні, котел мусів лопнути. Бачив та знав я, як мої товариші поляки, радять в гуртках між собою, як знакомі бувші легіонери, що укривалися по моїх знайомих, поляки-втікачі з австрійської армії, готовились до чогось таємного, як можна було завважити з їх висловів, уривків розмов, настроїв та вигляду. Я в той час, вже був здекларованим українцем, та пильно стежив за подіями, які відгравались довкола мене у Львові та на Україні. Пильно вичитував в тогочасну українську пресу та особливе вражіння на мені викликали резолюції зїзду нотаблів, нашої конституанти в жовтні 1918 р. у Львові.

Пригадую собі, як в тісному кружку моїх приятелів, критикували ми, студенти, українська молодь польських шкіл, факт, що не зістала проголошена злука з Великою Україною, та з тамтою державною формою. Ми не визнавалися в тонкостях політики, але безумовна злука, нам здавалась конечною, манила нас туга за тим, що там в Києві, підсвідоме бажання спільноти, бажання тісної злуки, почуття, що вага наших змагань, нашої будуччини, нашої історії, має бути там у Києві. Так думали ми, ті львівські діти, українці з походження, з церковної приналежности, але поляки з культури, звичаїв, духа, навичок, прикмет та хиб. Не знаю, як думали середньошкільники з українських гімназій. а мало було їх в У. Г. А., а двох лише в бригаді У. С. С., щоб могли описати свої душевні переживання з листопадових днів 1918 р. Львів не Київ, Львів був занадто свідомий вартости свого життя, щоб дати Крути, чи як поляки Львова дали Задвіря в VIII. 1920 р. Було ясне, що до збройної розправи у Львові, а принайменше в Галичині дійти мусить. Я став на роздоріжжі, що робити, куди піти, як поступити в мент зриву. І таких як я, були десятки. Такі були останні дні жовтня, для мене і таких других як я.

Був день Всіх Святих, п'ятниця. Ранним ранком вибрався я до міста, користаючи з вільного від науки дня. Люди спішилися до міста. Настрій як звичайно в такий день, врочистий. Нараз побачив я на ратуші Львова жовто-блакитний прапор, який весело маяв. Ми, мій товариш та я, зрозуміли, що українські війська зайняли Львів, інакше не могло бути. Ми переживали великий історичний день. Наближаючись до ринку, ми бачили юрби людей, на яких лицях малювались, у кого радість, у кого збентеження.

В районі ринку та Народнього Дому, військові кордони, відділи війська, стежі, ходять на всі сторони. Виряд, як з голки, на грудях або на австрійській шапці жовто-блакитна стрічка. З ними цивільні, добровольці, молоді студенти, ходять зі стежами, ті опроважують нашого вже вояка по

чужому Львові. Авта з військовими женуть на всі сторони; в автах, на фіякрах вганяються з Народнього Дому на всі сторони наші старшини, між ними багато Усусусів. Перед Народнім Домом небуденний рух. Повно війська, наших студентів з опасками на рамені, старші горожани також з опасками на рамені, все те входить та виходить, бігає, крутиться, авта, фіякри, приїжджають, відїжджають, стежі приходять, відходять, рух як в муравлиську. До Начальної Команди, яка була в той час саме там, міг прийти кождий хто хотів. Колиб була в той ранок яканебудь думка серед військових кругів у поляків, то цілком певно, малий відділ очайдухів міг, вдаючи наше військо, прийти без найменшої перешкоди до самого штабу наших військ та ручними гранатами зліквідувати в зародку всі наші замисли і пляни. Поляки дивились остовпілими очима на те, що діялось, такого по нас не надіялись і лише мої знакомі, киваючи головами, признавали, „що спритно русини урядились, треба їм це признати”.

Цілий Львів, всі головні обекти, все це було незаперечно в наших руках. Перебігли ми скоро місто. В місті слідно дезорієнтацію. Але остовпіння минає. На місті чимраз більше людей, настроїв горячковий, рух шалений. Вістка про переворот вже рознеслась, кождий хоче наочно бачити стан, незнакомі стають на вулицях, коментують, дискутують. Частина Львова грізним бурчанням та ненависним, зловіщим зором стрічала наші стежі, наших звязкових, наші авта, нас усіх. Такий був Львів в ранніх годинах 1. Листопада.

Ми обігнали до цього часу ціле середмістя. Верталися до дому, кождий зі своїми думками. Могла бути год. 11—12, коли доступ до Ринку та Народнього Дому був замкнений. Українська влада почала прибирати організовані форми, із хаосу почало творитись щось, що виглядало на плянову акцію.

В той час через рогатки міста плила хвиля вояцтва, яке діждавшись кінця війни, захопивши що лише далось в час розвалу царської армії, ішло домів. Ішло це вояцтво обладоване хто що міг захопити, не дивилось на ті мізерні стійки на рогачках міста, які по початкових проханнях та переконуванню, вже і не пробували стримати тих, котрим дім був у даний мент ціннішим всього в світі. І танули і так нечисленні ряди наших військ. Ішли додому вояки українці царської армії, на яких числив Військовий Комітет.

В пополудневих годинах місто показало вже зуби. Постава населення була вже настільки ворожа, що тягарові авта гнали по місті, повні наших вояків, які час від часу стріляли в гору, щоби придати собі відваги чи налякати населення. Викликувало це лише непотрібне подразнення населення, з початку паніку, далі лише страх, обережність, цікавість, а далі насміх. Нажаль були жертви тої безглуздої стрілянини. То тут то там були перші вбиті чи ранені, помежи цивільним насе-

ленням. Вечірними годинами чути вже було сильну стрілянину в околицях Головного Двірця, де, як говорилося, поляки б'ються з нашими. На брамі польського Академічного Дому бачив я на стійці легіоніста в повному боевому виряді. Там входили та виходили безустанно молоді люди, дівчата, хлопці. Це був один з осередків відпору з польської сторони, на парусот метрів від Народного Дому.

Наші жовніри тримались середмістя, не знали міста, не знали Львова, в місті чулись зле, дуже зле, ходили з напнятими нервами до краю. Вже нашим стежам виривано кріси. На поодинокі стежі нападали цивілі. Наші перші жертви вже впали з незнаних рук. Наші вояки чулись як в пастці, тому ті перегони автами по місті, це була причина стрілянини. Думка опору з польської сторони вже прибирала реальні форми, було ясно, що буде бій, тяжкий, бій щодо якого вислідом не могло бути двох думок.

Наша преса подавала вісти про перебрання влади в цілому краю, про виїзд У. С. С. з Буковини. Тон був самопевний, але сили були нерівні. З одної сторони в чужому місті стояв змучений тяжкою війною старий дядько, чи молодий вояк, необізнаний з містом, вправді відважний, впертий, але тяжкий, неповоротний, психіка якого ніяк не надавалася до боїв у місті. Стояв при ньому доброволець, студент чи міщанин, але тих було мало, дуже мало, смішно мало. З другої сторони елемент, про який я згадував з початку статті. Молоді, завзяті, очайдушно відважні львівські діти передмістя, або молодь обох полів, внуки героїв війн за державність в 1831, 1863 р.р., діти міста, яке дало польським легіонам курені добровольців, молодь вихована Сенкевичом, Жеромським, овіяна чаром легенди боїв обох бригад легіонів.

Бій вже зав'язувався, видно було вже на овиді заграву тяжких змагань, наші військові сили меншали з години на годину, з усіх обсаджених місць приходили звіти за звітами до Команди з проханням помочі. Наші авта вганяли чимраз частіше в гору міста, там де вже нісся відгомін правильної боротьби. В Народному Домі метушня, зде-нервовання, формується на скору руку стежі, підмоги; вистові, пані з кухні, жиди по зброю для своєї міліції, якісь людиці по перепустки до дому, гамір, крик, балаган, та нерви, нерви.

На горі міста ішла стрілянина, кінчився день 1. Листопада 1918 р.

Другого дня в місті рух вже менший. Зглядний спокій в поранних годинах. Дальше вганяють авта з військом, яке стріляє на усі сторони. Центр міста. Ринок, замкнений військом. Слідно вже більший лад, якусь доцільність в рухах та діяннях нашого війська. На горі міста таки чути дальше стріли і в гору міста ідуть мої знакомі поляки до своїх збройних ватаг, ідуть куди можуть, куди попаде.

Я прилучився до якогось нашого вояка в мазепинці. Ідемо вулицею Коперника в гору міста. Дорогою звичайний вуличний рух, в нічому не пізнати революцію. Люди скоро до війни, стрілів, куль звикають. Говоримо про одно, друге, вразив

мене поганий наголос цього вояка в мазепинці, на це не звертав я уваги. Коли були ми в околиці вулиці Садівницької, бачив я, як узброєні польські партизани виходили на вулицю Льва Сап'іги та обсаджували вихід обох вулиць, все майже мої знакомі та товариші зі шкільної лавки, з забав, товариського життя. Закликали і мене іти з ними, але я викрутився якимсь способом; моїх товаришів, які зі мною ішли з міста, я кудись подів. Кудись зникли. Бачив я по якимсь часі того в мазепинці як польського старшину.

Навколо двірця ішов бій. Пішов я в гору Городецької; на площі Єлисавети стояло наше авто розстріляне вчора, вганялись вже легіоністи, стріляючи вниз вул. Городецької, інші з вулиці Додьової в напрямі Двірця. Я пішов там, де почув скоростріл. При ньому сидить мій добрий знакомий, таки українець з роду, товариш зі шкільної лавки, стріляє в напрямі Двірця. Недавно приїхав ранений з П'яви. Носив в свій час на шапці і „підкову“ (українська відзнака в формі щита з Арх. Михаїлом), але таки пішов зі своїми товаришами. Дитина львівського передмістя, не поляк і не українець, щось своєрідне, таких я знав десятки, і зав'язаних вояків і добрих хлопців. Пішли з тими, з ким жили та ховались разом. Бої зав'язувались у цілій горі міста, стрілянина ішла остра, наші тратили точку опору за точкою, а У. С. С. не прибували.

Під вечір у місті був вже лад, ні сліду балагану з минулого дня, обі сторони вийшли з першої горячки, почали організуватись. Поляки перли в долину міста, наші по зав'язаному опорі поволі уступали. Наші відділи були залишені самі собі, брак зв'язку, брак співділення, брак якогось пляну в воєнних діяннях, непорядність нашого вояка в ворожому місті, невміння пристосуватися до вуличних боїв, нищило нерви нашого вояка, який від 3—4 години ранку 1. листопада був у службі безустанно, без зміни, без спочинку, без спокою, шарпаний на всі сторони, киданий на усі загрожені місця. Нерви дитини села не здавали іспиту в бою за місто. Поляки посувались відлі міста. Битва за Львів ішла природним шляхом.

Не могу не згадати високожертвенної служби поліціантів українців, яких переворот найшов у Львові. Ті люди знали Львів, вони були незаступні, вони провадили наших вояків у незнані вулиці, вони супроводжали авта в їх роз'їздах по місті, вони доставляли амуніцію та харчі боевикам, вони були зв'язковими. Учеників, котрих бачив я з опасками на раменах ранком 1. листопада, вечером бачив вже без опаски, яку носить, мовляв, лише в службі, а вечером 2. листопада дуже мало бачив я і в службі і поза службою на вулицях Львова та у Львові. Я вже тоді порівняв їх з моїми товаришами поляками і мені стало дивно.

Ранком 3. XI. 1918 р. справа стояла вже зле. На рампі при вулиці Жовківській стояв наш скоростріл та бив у напрямі Клепарова. На розі вул. Бальонової стрінув я вже знакового поліціанта, який не радив мені іти до міста. На Підзамчу рух шалений, наші старі лянштурмаки тримаються бадьоро, висилають стежі та нарікають, що нема ще молодих, щоб їх змінити, вже третій день

в службі. В місті чути сильну стрілянину. Наші вояки оцінюють ситуацію за поважну. „Він пре в місто, там наші тримають „його”, але як не прийдуть в час У. С. С., то „він” таки нас з міста випре, бо в „нього” велика сила та все молоде, сильне, а ми вже старі”. Таке балакали старі дядьки.

Саме відходив поїзд до Тернополя. З причин від мене незалежних я мусів виїхати до Тернополя. Поїзд обладований вояцтвом, російськими полоненими, переповнений до неможливості, з людьми на дахах, степенях, усіх закутинах, минав Підзамче, де під оком нечисленних наших стійок підмійське шумовиння грабило вагони та численні магазини. Стійки стріляли вправді на пострах, але супроти острої та нахабної постави шумовиння, уступали та не наражували себе на можливе роззброєння, а то і смерть. Поїзд минав стійки по мостах, на стаціях ніхто не всідав, всюди було багато військових, які мабуть стерегли залізниці. В нашому переділі повно. Минаємо вагаги полонених, які ідуть залізничним тором, групи австрійських вояків, але вже без цісарського гузика на шапках, по стаціях наші жандарми з національними стрічками на шапках повнять службу. Нема великої зміни, але за це більше гамору, більше неспокою, більше війська, а радше людей в військових одностроях, громади безпріютного вояцтва, яке вертає домів по світовій війні.

По приїзді до Тернополя я подався до міста. Було вже пізно і перша старшинська стежа, яка мене стрінула, порадила мені не пускатись в місто, а вертати на стацію та там перечекати ранку. Я послухав ради та вернувся на стацію. Прилучився до громадки студентів, які робили службу на стації, запізнався з ними, м. і. був Е. Васишин, та почав мою службу на двірці в Тернополі. Тяжко було уявити собі більшого балагану. Всі поїзди приходили повні людей, двірць в той час знищений, бараки, кожде вільне місце заняте вояками. Всі мови народів австрійської імперії можна було чути, вигуки, проклони, виклики, сварки, лайка, полонені москалі та австріяки, дві хвили, одна в Росію, друга на південь. Межи тим всім горстка б. жандармів, пару У. С. С. та ґрупка студентів і добровольців парубчаків з околичних сіл, старалась втримати який такий лад. Переглянути лише транспорти, які напливали безупину, відібрати військово майно, яке кожний намагався взяти в нагороду чи пам'ятку за „чесну службу”, втримати який такий порядок, допильнувати залізничних уряджень, їх цілости, примушувати опірних до здачі майна, яке з собою вивозили, це все була наша служба на двірці в Тернополі. Трудно було собі дати ради в тому хаосі. Не було готових залізних, ціпких відділів, брак було залізної руки, котра вмiлаб завести лад в тій людській хвилі. Ця жмінка, яка стояла під приказами молоденьких підхорунжих чи хорунжих, яких бачив я через вікно в канцелярії команди двірця і так трималась не знаю яким чудом. Що за сила казала їм сидіти від 31. X. в Тернополі та витирати собою всі кути, жертися з анархією, яка грозила заливом, я не розумів. Відбирання майна!! Хто не бачив, або не переходив цієї процедури,

той не знає, якого напруження нервів вимагала ця тяжка праця.

Ми пильнували транспортів, вагонів, майна так, як лише вмiли. В кождому взорувались на тих нечисленних У. С. С. та жандармах, які нам молодим давали найпотрібніші відомости про технічну сторінку наших обовязків. Місто спало, довкола спокій, ні стрілу, лише на стації клекотіло людське море, ішла мандрівка народів, відбувались хвилі анархії. Ішов розвал цісарської імперії і її армії.

В перших днях листопада Тернопіль не виглядав на місто, в якому наступили якісь переми. Мале місто жило своїм життям. Спокій був майже цілковитий. Лише багато людей в військових одностроях пригадувало, що це военний час. В часи передвоєнні по польськи в Тернополі мало говорено, тим більше під українською владою. Ціла польщина заховалась по хатах місцевих поляків. На „корзо“ звичайний рух, часами містом перейшла стежа, уряди були вже обсажені, організація війська ішла досить енергійно. В бараках та по касарнях порядковано, сортовано залишене майно, при входах ще дійсної служби не було, хто хотів міг входити та виходити, та і виносити, що зумів. Але з кождою годиною узли військового ладу кріпшали. Треба безсторонно признати дійсно жертвенну службу жандармерії, тих старих австрійських „зупаків”, які зі самопосвятою були всюди, де кликала їх потреба, обовязок, де треба було стерегти ладу, організувати владу, військо, заводити закон, спокій, безпеку життя та майча. Не знаю, хто був командантом двірця в Тернополі, знаю, що команду міста обняв В. Болюх.

Про Львів доходили глухі вісти, що там є бої. Почав виходити якийсь часопис, який подавав комунікати У. Н. Ради та Н. К. з боїв у Львові. Всі були певні, що наші війська займуть Львів у найближчих днях, але ті війська, які є там, а не ті, що їх організували тут. Подивляли геройськість У. С. С. у Львові, благословили фронт, але до фронту в ті часи не знаю чи вислано бодай одну сотню з Тернополя.

В тім часі переходив через Тернопіль в бойовому стані 90 полк австрійської піхоти зложений з поляків, який пробивався до Ярослава чи Ряшева. Кількакратно пробували наші відділи роззброїти цю частину, але все крiваво заплатили за спроби. По довгих тарапатах полк цей таки в повному бойовому складі дістався на польський бік. Чув я опісля, що в Ходорові наші частини мали поважні втрати, коли пробували його роззброїти. І в Тернополі пробували наші роззброїти цей полк, але по короткому приготованні та пробі, залишили полк у спокою та пустили на чужі руки на Ходорів.

Одного дня був я присутним при присязі в церкві, яку переводив о. Громницький. Там пізнав я чет. У. С. С. Цяпку з його легендарними вусами. В межичасі сталась досить прикра подія. Хтось ушкодив пам'ятник А. Міцкевича, що викликало зрозуміле обурення так у поляків як і у наших.

Наші влади негайно казали забудувати дошками пам'ятник, щоб не видавати на позорище ушкоджену фігуру та не дразнити почувань поляків. Другого дня появились на мурах міста оголошення в двох мовах, в яких влади висловлювали жаль та осуджували злочинну самоволю якоїсь одиниці.

В той менш більш час влада покликала до життя горожанський комітет для допомоги нещасним полоненим, які верталися з глибин Австрії чи Мадярщини в Росію знеможені, виснажені, голодні, слабосильні. Ішла та хмара нуждарів всіма шляхами. Що ранку на стації валялись десятки трупів тих нещасних. Це був саме час, коли лютувала грипа-еспанка. Виснажені в голодній Австрії полонені мерли як мухи. Щоденно кидали їх трупи як поліна дров на фіри та везли на кладовище. Згаданий комітет примістився в школі при залізничім мості та видавав полоненим теплу страву. Хорих приміщувано в шпиталях. Апарат почав працювати, скрипів, але ішов.

Не треба думати, що поляки в Тернополі прийняли спокійно чин перевороту. Припадково стрінув я одного з моїх знайомих товаришів з львівських польських гімназій. Той не підозріваючи в мені українця запросив мене до своїх чи кривих, чи знайомих, котрі мешкали в австро-угорськім банку. Там застав я пару незнаних мені молодих людей, які готовились або до переходу на польську сторону, або до акції на задах українських армій. Це була одна з численних клітин П. О. В. Я під якимсь претекстом відмовився від співпраці та скоро потому виїхав в напрямі Львова.

Потяг був невеликий, небагато в ньому людей, майже виключно військові, які їхали домів. По стаціях був лад. Вздовж шляху ішли вояки та полонені в різні сторони. Поїзд приїхав до Красного. Там потяг станув і далі не поїхав.

Хоч не хоч, охочі вибрались піхотою шляхом до Львова. Я стрінув знакомого, Костя Паньківського, і ми разом шкандибали до пізнього вечора. В Підбірцях, у якихось привітних людей ми переночували і 20. XI. прийшли до Львова.

Личаківська рогачка була сильно обсаджена. Саме був це час модних тоді завішень зброї, і маси людей ішли за місто на села, щоби купити харчів. Вулиця Львова була не та щоденна, весела, метка, безжурна. Містом ходили наші стежі. Люди не крутились, але кождий як лиш міг скоро полагоджував свої діла і втікав домів. Я перебіг скоро цілий фронт, оглянув всі відтинки фронту, лазив всюди, нишпорив, находив знайомих по обох сторонах фронту. Місто виглядало своєрідно. Мури кам'яниць оббиті кулями, трамваєві дроти пірвані, всюди повно шкла з побитих шиб. Денеде переїде фіра з побитими вояками або цивільними. То тут, то там переїздить полева кухня, санітарне авто, переїде відділ війська.

На рампі при вул. Жовківській вкopianий скоростріль, при ньому хор. Мельничук. Застава мешкає в вагоні, який стоїть недалеко. (Мельничук розстріляний осінню 1922 р. в Чорткові разом з чет. Шереметою). Знакомі оповідають про завзятий характер боїв. Того дня ішли старшини

австрійської армії на жовківську рогачку. Кидали Львів. На переді якийсь генерал при шаблі з розвіяним плащем підбитим червоним шовком, позаду пару підвод з жінками та майном. На вулицях ставало чим раз тихше, спокійніше.

Завішення зброї кінчилось. Почалась знова ніч боїв, тяжких але вже правильних, затяжних. В місті таки порядно клекотіло, тарахкання скорострільів, вибухи гранат ішли цілу ніч. На боях зійшла ніч.

21. XI. ішов бій цілий день. Артилерія з обох сторін обстрілювала ворожі позиції, замок, цитаделю, казарми Фердинанда, різню. Польський літак літав понад Львів, давав якісь світляні сигнали. Бачив я того дня загін от. Долуда при праці. Що за очайдухи. Тягнуть за собою свого „Максима“ та луплять аж порох та тріски летять.

Десять коло 15—16 год. виїхали на жовківську рогачку авта з цивільними, одно, друге, третє, четверте, тягли за собою клуби дроту з трамваєвих проводів. Бій в місті ішов даліше. Артилерія не вмовкала ні на мить. Поодинокі стрільці перебігали вулицями. Знакомий старшина пояснив мені, що наша У. Н. Рада саме покинула Львів, що справа на фронті погана, що поляки на Личаківі, тому У. Н. Рада виїхала жовківським, бо другого виходу нема з міста. Стріли не вгавали ні на хвилину. Часами притихло, щоб знова вибухнути сильніше. Бій клекотів, кудись над Замок бачив я, рвались шрапнелі. Ішла знова глуха, неспокійна ніч боевого фронту у Львові, непевна, що ранок принесе.

Ранок 22. XI. 1918 р. вигнав на вулиці мешканців Львова. Лискавкою пронеслась вістка, що українські війська залишили місто, що поляки заняли Львів та посуваються за рогачки в переслідуванню наших сил. Тяжко описати ентузіазм, який охопив поляків, — мешканців Львова. Вулицями проходили відділи війська. Маса старшин з набійницями та штуцями, старшини зі старшинської легії в сталевих шоломах з опаскою з білої бляхи на шоломі. Бачив і жінок фронтовичок і хлопчиків 13—14 літних фронтовиків, бачив і студентські сотні, в них усіх моїх товаришів зі шкільних лав. Вулицями переїзджали батареї, стежі уланів, переходили діти з крісами, жінки, дівчата, старці, все з крісами. Я побачив не війська, а народ, і тоді доперва зрозумів, що значить „das Volk im Wehr“. Це не були жарти; проти нас не стояло військо, але нарід.

В місті оглядав я, що міг, безпосередно по боях. Почта спалена, бастиони цитаделі, сама цитаделя повні дір з гранатського обстрілу, сойм погаратаний, дирекція залізниць, палата Скарбків, казарма Фердинанда, все подіравлене, ні одної шиби, мури постріляні, при перехрестях вулиць барикади, а в них та при них сотки, цілі стоси вистріляних лусок від набоїв. На розі Бема, пару могил. Приглядаюся написі: якась жінка-фронтовичка, другий хрест, то саме. Стрічаю знакомих трамваєві контрольорки та кондукторки при зброї, фронтовички, питаються, чому я в цивілю. Викручуюсь, що був хорий. Грипа. Іду на техніку, там кладовище, багато нових могил. Іду в підвали. Там до трицять трупів з останнього наступу

на цитаделю. Молоді студенти, вояки, старий якийсь чоловік. Тіла покривавлені, закостенілі. Якась жінка заводить над тілом якогось молоденького студента. Люди тиснуться, оглядають тіла, шукають близьких.

На мурах міста появились відозви, мобілізаційні накази, маніфести, де переповідано зміст переговорів та звалювано вину на українську сторону. Польська преса захоплювалася описом побід і героїських вчинків. В той час вечорами постійно було чути стріли під містом, перестрілка ішла цілий час. Панцирний поїзд часто їздив на Підзамче і далше. Сотні піхоти та відділи скорострілів переходили вулицями з одного в другий кінець міста, сани привозили ранених з підльвівських піл. Побідний похід скоро застряг.

Українську пресу завішено. Виходив лише один „Вперед” і то друкований латинкою. Для українців Львова настали сумні дні.

На один з останніх днів листопада назначений був похорон жидівських жертв. Жиди, бувші старшини австрійської армії несли домовини. З великою святістю несли домовину, в якій була навпівзгоріла жидівська тора. Симпатії всіх жидів були по нашій стороні. Треба признати, що жиди зразу поставилися до наших змагань на ґрунті прихильної неутральности. Їх жидівське військо, міліція, узброєна нашою владою, дійсно совісно пильнувала жидівського міста, так що не було ніяких виступів проти жидівського населення. Часами на вулиці Тереській чи Газовій жидівські міліціонери

перестрілювались з польськими боївками. В одній з таких перестрілок згинув і командант жидівської міліції, знакомий мені поручник. Жиди були супроти нас дуже льояльними горожанами, а часто-густо помагали нашій молодій державности чи військовій, чим треба та можна було. Знаю пару моїх товаришів студентів жидів, котрі скоро по тих похоронах перейшли фронт та боролись в рядах У. Г. А. Один з них зістав хорунжим та в боях під Белзом чи Равою попав у польський полон.

До У. Г. А. відносились жиди з симпатією, У. Г. А. не сплямила своєї чести кровю жидівства. Жиди в У. Г. А. та відносини жидів до У. Г. А. найдуть свою сторінку колись в історії.

Мій дальший побут у Львові був безцільний, тому то я рішив перейти на український бік. На однострій вбрав студентський плащ, студентську чорну шапку-уланку та в дорогу. З. XII. опустив в Львів. Під Малехів їхав я з табором 5 п. п. Лег., якого частини були в Дублянах, сам подався на Ляшки, Сороки. В Ляшках стрінула мене польська стежа, я вимовився мішком, який мав на закупно бараболь для голодної родини у Львові. В Сороках найшов сліди недавньої перестрілки, патрони, картони з патронів, маґазинки, підіждав, аж знакомі дали мені знати, що дорога до Прус вільна і тогож вечора був я в Прусах. Попав на заставу, в якій був Степан Паньківський (згинув в боях за Городок). Попав на У. С. С. і того самого вечора був приділений до Пробоевої сотні Укр. Січ. Стрільців.

Охоронна сотня мосту на Дністрі в Заліщиках у травні 1919 р.

(Спогад)

Написав: *Й. Шемлей.*

...Румуни... виступили проти нас і заняли ціле Покуття, а тепер пильно стерегли Дністра, головню моста в Заліщиках. (Ст. Шухевич, Спомини II, 80).

Глухі, трівожні вісті про невдачі Армії на фронті непокоїли громадянство м. Чорткова. Березневі невдачі, квітнева авантура зі східним фронтом (висилка кількох сотень із Чорткова до Гусятин), дальша поразка в часі Великодних Свят, а слідом за тим ворожий прорив біля Хирова, зайняття польськими військами дрогобицького басейну, а румунами Покуття, всі ці події настроювали на не дуже то веселий тон. І Чортків'яни пасивно до них не поставились.

Десь у половині травня зійшлись у вечір до місцевої гімназії на віче. Найбільша саля битком набита. Промови і наради обертаються довкола одного: усе на підтримку війська. Усяк, хто може носити кріс — до зброї! На другий і наступні дні вулиці Чорткова зароїлися від підвод із новобранцями та старшинами із сіл. Пригадувався чомусь 1. серпня 1914. р., хоч ніхто не бив у дзво-

ни. Партерові салі величезного окружного суду закипіли від військових. Звідси вже Окружна Команда відсилала похідні сотні.

Одну таку сотню вислала Окр. Кмда до Заліщик, як охорону мосту. Її командантом був назначений пок. пор. Мойсейович. До сотні попав і я. Попросив на кілька годин відпустки до Колиндян. Відвідав найближчих рідних, забіг теж на прихідство. При пращанні парох пок. о. Теодор Меленевич, якого трілітний побут у талергофських таборах загнав передчасно в могилу, каже: „А з чим же ви йдете? — Беріть оце“. І виносить з великого покою австрійського кріса. „Це каже, якийсь маляр лишив“. О. Меленевич, хоч причисляв себе перед війною ніби до москвофільського напрямку, але син його служив при Українській Галицькій Надавчій і Відбірній Радіостанції.

Сотня завантажилась на станції у Чорткові у ваґони і подалась на місце призначення. В часі їзди серед стрільців, що усі майже походили з тих околиць, почалися жарти, співи. Один каже: „їдемо на третій полудневий фронт, проти циганів“. Другий „але Оробко (окружний командант) знає.

що робити, серед такої суматохи думає про залізничий міст на Дністрі у своєму районі". Там десь гурток затягнув пісню:

Ой ішла, ішла Подолянка по воду
Тай задивилася на козацькую вроду.

Вдаряло в ній характеристичне для Подолян протягування приголосівок у співанні, немовби по кожній приголосівці був якийсь півзвук. На письмі передати це можна так: іш-и-ла, -лян-е-ка, тай-і, -заць-і-кую і т. д. Але, що „дута“ сумовита, тому по першій стрічці хтось кликнув: „Що ви завели такої зарваницької, давай веселішої“. І чути було далі:

Шила, шила, вишивала та зеленим шовком,
Щоби його пізнавала поміж першим полком.

А з другого вагону докочувалося щораз „Славне місто Станиславів“.

З Чорткова до Заліщик недалеко і сотня скоро стала на місці. Закватерувалися в якомусь домі, при битому шляху, що веде понад Дністер до Заліщик, недалеко залізничного мосту. Завданням сотні було берегти моста, чи переходу через міст. Виходили стійки вартувати і спинялися біля мосту по північному березі Дністра, а на південному були румунські стежі. По середині міст був розірваний. Кілька разів сам сотенний виходив зі стрільцями на міст. Вільні від занять стрільці робили еправи. Стан мужви складався на половину з новобранців, які не встигли були ще пройти потрібного вишколу і з різних виздоровців і інших „маркирантів“, зі стар. річн. До занять уходили години, призначені на націон. освіту. Але довго в Заліщиках сотня не затрималась. Чи то у зв'язку з загальним відворотом Армії на Стрипу і даліше Серет, чи з якихось інших причин сотня покинула Заліщики і подалась на Пусте Іване через Костюкову Новосілку, що над Нічлавою. Переночували в Новосілці. Рано перед дальшим маршем треба

було дати стрільцям щось їсти. Ми мали з собою тільки похідну кухню і нічого позатим, жадних харчів, трохи житної муки. Розстарали бараболь, солонини купили у місцевого крамаря і від нього майже насилу купили останню топку соли, що якимсь чудом у нього зберігалася (тоді був загальний брак соли). Треба було ще дров. Сказали селяни, що за цвинтарем, що був за селом біля польського костюлька, є якась лаття чи інше сухе патицьця. Пішло трох чи чотирох стрільців набрати кілька наруч. Пішов і я з ними. Та тільки я вернувся від цвинтаря, щоби прискорювати обід, а стрільці пішли та не всі вернулися. Один із них упав біля костела поцілений кулею в саме чоло, вже як вертали з ломаччям. Він був родом із сусіднього села і зараз узяли його на фіру і повезли до родини. Як сьогодні бачу того новобранця. Високий, як молодий дубчак, буйне, чорне волосся розкинулося по чолі, у фуфайці, підперезаний не військовим ремінем, тільки з хлібником, без наплечника, у шапці т. зв. „петлюрці“. Це загадочне вбивство зробило на сотню пригноблююче вражіння тимбільше, що дійшла вістка, що Чортків у польських руках. Стрільці їли-недоїдали „затирку“, що була за снідання, обід і вечеру та подалися на Пусте Іване. Чи в'яяснено, хто спричинив смерть стрільця, про це не знаю. Вперто говорили тільки, що хтось стрілив від сторони костела.

Сотня побула в Пустому Іваню всього кілька днів і по чортківському проломі завагонувався і відїхала до Чорткова, де закватерувала на долішній Вигнанці. Тут сотня, як окрема одиниця, перестала існувати, ввійшла в склад XII бригади і брала участь в боях за Бережани і даліше. Пор. Мойсейовича змінив хорунжий. На цьому історія цієї сотні, як окремої одиниці кінчиться. Свого призначення довго не виконувала, бо, як згадано, відомі події на це не дозволили.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ „ЛІТОЛІСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“.

Щиро просимо Л. Т. Передплатників вирівнати в листопаді всю за-
леглу і біжучу передплату до кінця 1937 р.

ВІД ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.

„Золоті Ворота“ вже в продажі. Члени, що беруть постійно всі
видання, отримують цю книжку в перших днях листопада. Всіх інших
просимо замовляти.

Український С. Українське Тов. Допомоги Інвалідам у Львові. (Огляд діяльності). „З днів радості і смутку“. Одноднівка. Львів 1929. 8°, ст. 5—9.

Огляд десятиліття 1918—1928. Початок статті сконфіскований.

Український історичний календар за останнє десятиліття (1917—1926 рр.). Кал. „Дніпро“ на 1928 р. Львів 1927. 8°, ст. 117—120.

Є тут і важніші дати до історії укр. війська.

Український священик повітовим комісарем. (Віймки із „Записок Українського Урядовця“. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936. 4°, ч. 7—8, ст. 25—27. о. Вол. Семків. З ілюстр.

Українським жовнірам. [Львів 19...?], 8°, ст. 4, ц. 20 сот. Накладом Ю. Тринчука.

Вірш в 24 рядки, автор Ю. Тринчук.

Українські війська стягаються на Україну. „Вільне Слово“. Зальцведель 1917. 4°, ч. 101, ст. 1.

По листопадовім повстанню большевиків у Києві 1917 р.

Українські військові терміни. „Відродження“. Київ 1919, ч. 138.

Українські вояки, що померли у Варшаві за час від травня 1925 по жовтень 1926 року. „Вісти УЦК“ в Польщі. Варшава 1926. 8°, ч. 5, ст. 26—27.

Козаки: Ів. Якименко, Дм. Зайців, Гн. Мазуренко, Мик. Голуб, Арс. Береза, Яків Рубинчук, ур. Іван Островський, хор. Петро Надемський.

Українські лицарі під Базаром. „Нар. Справа“. Львів 1936, ч. 47, ст. 5—6; ч. 48, ст. 5—6; ч. 49, ст. 5—6; ч. 50, ст. 5—6; ч. 51 ст. 5—6.

На підставі оповідань та споминів учасників.

Українські полонені в Італії. „Воля“. Відень 1919, т. 4, ч. 4, ст. 160—166.

Українські полонені в Італії. „Воля“. Відень 1920 т. 2, ч. 4, ст. 170—172.

Українські Січові Стрільці. „Укр. Православний Календар для Волині на звичайний рік 1917“. Володимир Волинський 1917, 8°, ст. 56. Коштом і заходом Комісаріяту У. С. С. у Володимирі Волинським. 8°, ст. 38—42.

Українські Січові Стрільці в Карпатах. [Другий титул:] Наші стрільці в рік по Шевченківським здвизі 28. червня 1914. Відень 28. червня 1915. Накладом Української Боевої Управи. Бібліотека Української Боевої Управи, ч. 1. Зладив Іван Боберський. 8°, ст. 112, з 36 іл., 1 мапою і 2 мелодіями.

ЗМІСТ: Вступ. — Др. К. Левицький. Українські Січові Стрільці для рідного народу. — Др. Л. Цегельський. Новітня Січ. — Др. С. Баран. В перші роковини січово-сокільського здвигу. — Бб. В Карпатах. Переклад. — А. Дома—ський. Приступ на горі Ключ. — І. Б-кий. Головна става в Климці. — Богдан і Лев Ленкі. Журавлі, пісня. — Дмитро Рудик. „У нас не слобідно“. Бб. Зі звідів у Галичину. — Оси. На Пліщі. — В. Га-щак. Ми побідимо! — Т. Мелень. Битви на Маківці. — Anerkennung für die Ukrainische Legion.

Признане Українським Січовим Стрільцям. — Привіт Українським Січовим Стрільцям від Української Боевої Управи. — Червона Калина, пісня.

Українсько-польська демаркаційна лінія. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 13: на Україні.

Українсько-польська умова. „Укр. Голос“. Перемишль 1919, ч. 3, ст. 3.

В справі однакового поведення з раненими, інтернованими і полоненими.

Українсько-російські переговори. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 57, ст. 2.

В справі закінчення миру.

Українсько-турецькі переговори. „Гром. Думка“. Вецляр 1918. 4°, ч. 9, ст. 2.

Ультиматум Петрограду до України. „Гром. Думка“. Вецляр 1917. 4°, ч. 90, ст. 2—3.

Перша укр.-московська війна.

Ультиматум Україні. „Розсвіт“. Раштат 1917. 4°, ч. 88, ст. 1.

Текст виголошення війни Україні московською Радою Нар. Комісарів.

Управа Товариства. З життя Українського Воєно-Історичного Товариства. „За Державність“. Збірник І. Каліш 1929. 8°, ст. 186—190.

Огляд діяльності від 1925 до 1929 рр.

Урочиста обітниця на вірність УНР. Військова присяга. „Прапор України“. Камянець Под. 1919. 4°, ст. 7—8.

14. X. 1919 в Камянці.

У. С. На допомогу інвалідам У. Г. А. „Кал. Черв. Кал.“ на 1932. Львів 1931. 8° ст. 160.

Кор. звіт за 1930 р.

У. С. Проти ілюзій. „Нов. Час“. Львів 1933, ч. 113, ст. 1—2.

В справі забезпечення польською державою українських воєнних інвалідів по закону з 17. III. 1932 р.

У. С. Яку матеріяльну поміч одержують наші інваліди? „Літопис Ч. К.“ Львів 1932. 4°, ч. 7/8., ст. 36—37.

У 17-ті роковини боїв У. С. С. на Маківці (28. III.—12. V. 1915). „Діло“. Львів 1932, ч. 98, ст. 1.

Відозва Виділу Філії Т-ва Охорони воєнних могил у Сколім. Про поміщення у церкві в Грабівці скільським пропам'ятної металевої таблиці з іменами похованих на Маківці вояків. Перелік імен.

У Свято вояцьких могил. „Неділя“. Львів 1937, ч. 23, ст. 1.

УСС. 1914—1934. Пропам'ятна вистава. Станіславів. Березень 1935. 16°, ст. 32.

Каталог вистави пам'яток по УСС.

УСС в Ужгороді. „Укр. Прапор“. Відень 1921, ч. 28: Дописи.

Дописувач подає відомости про героїства хор. Федора Михайлова, хор. Теодора Онишка, стрілець Івана Покути.

Устав українського руханкового стрілецького Т-ва „Січ“. Камянець 1919. 16°, ст. 32, ц. 7 грив.

СПЛАТИМО ВЕЛИКИЙ ДОВГ!

„Немає більшої любови, як та, коли хтось життя своє віддає за братів своїх!“

Так — за Святим письмом — годиться сказати про Тих, що лягли за рідний край і нарід.

Та чи не можна сказати так і проти х, що сили свої й здоровля своє віддали за нас? Віддали — і живуть, животіють між нами, звичайно в злиднях, у холоді й голоді, бо й заробити не годні, будучи або каліками без рук і без ніг, або важко хворими від ран...

Це українські інваліди.

Є їх ще понад дві тисячі людей. Щоб забезпечити їм найскромніший прожиток, треба мати понад сто тисяч злотих річно. Нашим моральним обов'язком є зложитися на цю суму — і на ще більшу.

Іде місяць — Листопад...

В цьому місяці згадаймо тих, що не жаліли здоровля й віддали його за свій нарід. І не жаліймо жертви на ту благородну ціль.

Нехай посиляться жертвенність на Українських Інвалідів! Ніхто не сміє відмовитися від помочі Українським Інвалідам у Листопаді.

Бо це їх місяць — Листопад...

Вони ждуть на нашу поміч, вірять в неї...

І подамо їм помічну руку — не як милостиню, тільки як скромну сплату Великого Довгу...

Цього вимагає наша честь перед нами самими і перед світом!

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ДОПОМОГИ
ІНВАЛІДАМ У ЛЬВОВІ

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІХ. річник / Число 11. / Листопад 1937.

ЗМІСТ:

На шлях янтарний з дубів лист паде Микола Лебединський	2	Українська жінка у визвольній війні Михайло Середа	14
Із записок сімнадцятьлітньої В. Літинська	2	Листопад 1918 р. Ф. О. Ш.	17
При VII-ій Бригаді УГА П. Мигович	4	Охоронна сотня мосту на Дністрі в За- лщинах у травні 1919 р. Й. Шемлей	21
Моє пояснення до споминів про VII. Бригаду пор. Миговича Карло Стасишин	7	Бібліографія І. Ш.	23
Летунський відділ УГА Петро Франко	9	Від Адміністрації	24
Листопадові дні у Бібрці	12		

Два монументальні твори

видані

Видавництвом „УКРАЇНЬСЬКА ПРЕСА“ у Львові

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

— зясовує минуле Українського Народу й Держави від праісторичних первопочинів аж до переломового 1923. року.

864 сторінки друку великої вісімки, поверх 450 ілюстрацій, мистецька обгортка. Ціна разом з футералом 25 зл. Порто: 1.50 зл.

ІСТОРІЯ УКРАЇНЬСЬКОГО ВІЙСЬКА

— перша й єдина у нас історія розвитку й чинів Української Збройної Сили від перших починів аж до доби останніх визвольних змагань.

576 сторін друку великої вісімки, 300 оригінальних ілюстрацій, 4 колірві картини, мистецька полотняна обгортка. Ціна з футералом 18 зл. Порто: 1.50 зл.

Це настільні книги кожного українця, кожного товариства й установи. Замовляйте!

Видавництво „УКРАЇНЬСЬКА ПРЕСА“, Львів, вул. Косцюшка, ч. 1 а.

Фабрика хемічних виробів

О. ЛЕВИЦЬКА І С-КА

у Львові, Кордецького 51. Тел. 260-04. ЛКО 503-881.

поручає власні вироби найкращої якості:

ПАСТУ ДО ВЗУТТЯ „ЕЛЕГАНТ“ терпентинову. — ПАСТУ ДО ВЗУТТЯ „ЕЛЕГАНТ“ люксову в тубках. — ПАСТУ ДО ПІДЛОГИ „ФРАНЦУЗЬКА МАСА“. — ВІСК комбінований до підлоги. — ВАСЕЛІНУ до шкіри. — СИНКУ ДО БІЛЛЯ помадкову і коронкову. — ШВАРЦ до чобіт. — ВІСК шевський. — СМОЛУ.

На зиму

Тепле білля, светери, рукавиці, трикотарі для жінок і мушин поручає по дешевих цінах і найліпшої якості

ЕВСТАХІЙ ДУМИН

Львів, вул. Коперника ч. 4, ріг Шайнохи.

Вже появился

АТЛАС УКРАЇНИ й СУМЕЖНИХ КРАЇВ

151 многобарвних мал на 66 сторонах
— 130 діяграм — 48 сторін тексту —

Ціна за готівку: 30—35 зл. в залежності від справи
на рати 35—40 зл. „ „ „ „

Замовлення слати;

В-во „УКРАЇНЬСЬКИЙ ВИДАВНИЧИЙ ІНСТИТУТ“
Львів, вул. Личаківська 4. Тел. 266-07.

Хочете купити

добрі господарські машини, приладдя, насіння та штучні погної?

зверніться до

ЦЕНТРОСОЮЗУ

Львів, вул. Зіморовича ч. 20-22.

Найновіші видання „Червоної Калини“:

Великий Співанник „Червоної Калини“

монументальний збірник пісень

стрілецьких, історичних, побутових та обрядових на хори мішані, мужеські, жіночі — за редакцією д-ра З. Лиська.

Колірова обгортка арт. М. Бутовича

В Співаннику 229 найкращих українських пісень (на 341 сторінках друку), в обробці всіх наших відомих композиторів. Це широкий і підібраний репертуар для всяких концертів, принагідних свят та інших хороших виступів. Це небуденна поява в нас на книгарському ринку, одинока й необхідна книга пісень, якої ще досі не було і без якої не обійтись ні одному хорові, товариству в селі чи в місті, ні одному знавцеві чи прихильникові рідної пісні.

Тверда, тривала оправа — Ціна зол. 28 50. — Опакування і порто 1 зол.
Для членів „Червоної Калини“ зол. 22 50 і порто 1 зол.

Велика історично-воєнна монографія О. Думіна:

„Історія легіону українських січових стрільців“

I. Том Історії Визвольної Боротьби України в монографіях

з багатьма чертинами боїв і походів УСС і понад 100 оригінальними здебільша ще ніде не репродукованими світлинами і поіменним списом (понад 1.300 прізвищ) всіх полеглих і раних УСС.

Ціна зол. 15.—, з пересилкою зол. 15 60

Для членів „Червоної Калини“ зол. 12 60.

ІСТОРИЯ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

„ЗОЛОТІ ВОРОТА“

II. Том Історії Визвольної Боротьби України в монографіях.

В книзі праці Василя Кучабського (СС. — Воєнно-історичний нарис ч. I.), ген. Марка Безручка (ч. II.), та Івана Шендрика (Бібліографічні матеріали до Історії СС.). Ілюстраційний долашок на окремій папері обіймає 44 сторінки світлин з життя СС. До книги долучено 12 чертин боїв і походів СС. Тверда, тривала оправа! Зверхня обгортка роботи арт. І. Іванця, внутрішня арт. П. Ковжуна („Золоті Ворота“).

Ціна зол. 15.—, з пересилкою зол. 15 60. Для членів „Червоної Калини“ зол. 12 60.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР АЛЬМАНАХ

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1938 рік

Календар присвячений двадцятиліттю революції на Україні, двадцятиліттю Великого Зриву, двадцятиліттю українських державницьких змагань.

Багатий і різнородний зміст!

Лрегарна окладинка арт. мал. І. Іванця!

Цікаві, ревеляційні, вперше репродуковані, світлини!

Календар-Альманах „Червоної Калини“ на р. 1938. це вартісний збірник історичних праць і літературних статей.

Календар-Альманах „Червоної Калини“ на р. 1938. це цінне збагачення кожної української книгозбірні.

Ціна 1 50 зол., з пересилкою 1 85 зол.

Дістати можна по всіх книгарнях або у В-ві „Червона Калина“,

Львів, вул. Зіморовича ч. 12., поштова скр. ч. 43.